

**Youshaa Patel ve Teşebbüh Hadisi:
Başlangıcından Günümüze Taklit ve Kimlik Üzerine Bir İnceleme**

Taha Rıdvan Akay

Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Hadis Anabilim Dalı

Research Assistant, Dokuz Eylül University, Faculty of Theology,

Department of Hadith

İzmir / Turkey

taha.akay@deu.edu.tr

orcid.org/0000-0001-5333-7297

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 9 Mart / March 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 25 **Sayfa /Page:** 42-82

Atıf / Cite as: Akay, Taha Rıdvan. “Youshaa Patel ve Teşebbüh Hadisi: Başlangıcından Günümüze Taklit ve Kimlik Üzerine Bir İnceleme [Youshaa Patel and the Hadith of Tashabbuh: A Study on Imitation and Identity from Its Origins to the Present]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 25 (June 2025): 42-82.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1623554>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Youshaa Patel and the Hadith of Tashabbuh:

A Study on Imitation and Identity from Its Origins to the Present

Abstract

Like other societies motivated to preserve their existence, Islamic society has taken various measures to minimize negative cultural influence. It is possible to see this attitude in the Prophet's words and behaviors, especially from the very beginning of social life, which included established ethnic and religious structures. In this approach, the Prophet was aware of how much social life interacted with religious life and considered it necessary to differentiate from other structures and the similarities that kept the society together. This differentiation was not limited to the essential elements of religion but also included people's physical appearance. At this point, although some people may find it contradictory that changing attitudes have been exhibited occasionally to be different, the main goal has been to protect society against negative resemblance. In this case, it is understood that the position of the objects used or the behaviors implemented in terms of being different from other communities may vary according to time and place. In this context, tashabbuh was considered as a concept that was introduced in order to protect the Muslim identity and emphasize the distinction with other communities. In examining the historical origins of the concept of tashabbuh, in addition to many narrations that condemn harmful imitation, some hadiths have a more comprehensive notion of resemblance. At the center of the concept, which Youshaa Patel argues that it has become a doctrine over time, is the so-called hadith of tashabbuh: "Whoever tries to emulate a people will be like them." Throughout Islamic history, many works have been written on the concept of tashabbuh, with this hadith as the main topic. These works have been shaped in line with the authors' understanding, and various perspectives have emerged. The circumstances of the Islamic world have had a significant impact on the emphasis within these understandings on avoiding the harmful imitation of non-Muslims. Patel argued that the hadith of tashabbuh, which has both a positive and negative connotation, has come to be accepted over time as prohibiting negative resemblances and that it is wrong to limit the meaning of the hadith to only negative resemblance. Thus, this transformation implied that the narration on attempted resemblance was diverted from its original intention. According to Patel, this deviation was influenced by

the use of hadith as an important functional tool in defining the social and cultural boundaries of Muslims. Patel's interdisciplinary approach has enabled him to approach the subject not only from a religious or historical perspective but also through sociological and cultural analysis. Accordingly, tashabbuh is considered in his work not only as a religious concept but also as a reflection of social identity construction and cultural segregation. Therefore, the concepts of imitation and identity play an important role in Patel's understanding of the notion of tashabbuh. As a matter of fact, Muslims have felt the need to set specific boundaries against the outside world and to create an internal sense of identity within the framework of the concept of tashabbuh. Patel examines how the concept of tashabbuh has been interpreted in different social and political contexts in the historical process and how modernity and globalization have affected this understanding. Muslim societies today are faced with adapting to different cultural interactions while trying to preserve their traditional values. This leads to a question between classical interpretations and modern realities, further increasing the importance of the concept of tashabbuh. This article focuses on Patel's works including his dissertation, book, articles, and oral lectures on the subject of tashabbuh. The main objective of this study is to analyze and evaluate the author's methodology in dealing with his central thesis, and his and other scholars' arguments. In addition, all of his works on the tashabbuh have been utilized to determine Patel's method and claims. In doing so, the main themes of the subject of the tashabbuh in Patel's mind were tried to be identified; Patel's utilization of traditional methods of analysis, his claims, and his proposal for solutions were analyzed within the framework of the orientalist paradigm.

Keywords: Hadith, Interpretation, Tashabbuh, Imitation, Identity, Youshaa Patel

**Youshaa Patel ve Teşebbüh Hadisi:
Başlangıcından Günümüze Taklit ve Kimlik Üzerine Bir İnceleme***

Öz

İslam toplumu, kendi varlıklarını muhafaza etme güdüsü taşıyan diğer toplumlar gibi olumsuz kültürel etkiyi en aza indirmek için çeşitli önlemler almıştır. Özellikle yerleşmiş etnik ve dini yapıları da içinde barındıran sosyal hayatın ilk başlangıcından itibaren bu tutumu Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarında görmek mümkündür. Bununla birlikte Hz. Peygamber, sosyal hayatın dini yaşantıyla ne denli etkileşim içinde olduğunu farkında olarak toplumu bir arada tutan benzerliklerin yanı sıra diğer yapılardan ayrılması adına farklılaşmayı da gerekli görmüştür. Bu farklılaşma sadece dinin temel unsurlarıyla sınırlı kalmamış, insanların fizikî dış görünüşlerini de içeren bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu noktada farklı olma amacıyla zaman zaman değişen tutumların sergilenmiş olması, bazılarınca çelişkili bir görünüm ortaya çıkarsa da asıl hedeflenen, toplumun olumsuz benzemeye karşı korunması olmuştur. Bu durumda kullanılan eşyaların veya hayata geçirilen davranış şekillerinin zaman ve mekâna göre farklılaşmadaki konumunun değişiklik gösterebildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda teşebbüh, Müslüman kimliğinin korunması ve diğer topluluklarla olan ayrımın vurgulanması amacıyla ortaya konulan bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Teşebbüh kavramının tarihsel kökenleri incelenirken olumsuz taklidi yeren birçok rivayetin dışında daha kapsamlı bir mefhuma sahip benzemeye dair bazı hadisler de bulunmaktadır. Youshaa Patel'in zamanla öğreti haline geldiğini savunduğu anlayışın merkezinde, teşebbüh hadisi olarak adlandırılan "Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan olur." rivayeti yer almaktadır. Bu hadisin ana başlık olarak görüldüğü teşebbüh mefhumu üzerine İslam tarihi boyunca pek çok eser telif edilmiştir. Kaleme alınan bu eserler, yazarların anlayışları doğrultusunda şekillenmiş ve çeşitli bakış açıları ortaya çıkmıştır. Bu anlayışlar içerisindeki Müslüman olmayanlara olumsuz anlamda benzemekten kaçınmayı öğütleyen vurguda, İslam dünyasının içinde bulunduğu durumların önemli bir etkisi olmuştur. Patel, hem olumlu hem

* Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen "Hadis Konulu Oryantalistik Çalışmalarda Güncel Eğilimler, Değişkenler ve Sabiteler - Batı'daki Süreli Akademik Yayınlar Üzerine Bir Araştırma (2012-2022 yılları arasında)" başlıklı 3501 araştırma projesi [Proje No: 222K230] kapsamında gerçekleştirilmiştir.

olumsuz bir ifadeye sahip teşebbüh hadisinin zamanla olumsuz yönde benzemeleri yasakladığına dair bir kabul ortaya çıktığını ve hadisin anlamını sadece olumsuz bir benzetmeyle sınırlamanın yanlış olduğunu savunmuştur. Böylece söz konusu dönüşümle, teşebbühe dair rivayetin asıl maksadından uzaklaştırıldığını ima etmiştir. Patel'e göre bu sapmada, teşebbüh hadisinin Müslümanların toplumsal ve kültürel sınırlarını belirlemede önemli işlevsel bir araç olarak kullanılması etkili olmuştur. Patel'in disiplinler arası yaklaşımı, onun konuya yalnızca dini veya tarihsel açıdan değil, aynı zamanda sosyolojik ve kültürel analizler üzerinden de yaklaşmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda teşebbüh, onun çalışmalarında dini bir kavramın yanı sıra toplumsal kimlik inşasının ve kültürel ayrışmanın bir yansıması olarak da değerlendirilmiştir. Bu nedenle Patel'in teşebbüh mefhumunu anlama sürecinde taklit ve kimlik kavramlarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Nitekim Müslümanlar teşebbüh anlayışı çerçevesinde hem dış dünyaya karşı belirli sınırlar koyma hem de içsel bir kimlik bilinci oluşturma ihtiyacı duymuşlardır. Tarihsel süreç içerisinde teşebbüh kavramının farklı toplumsal ve siyasi bağlamlarda nasıl yorumlandığını ele alan Patel, modernite ve küreselleşme süreçlerinin de bu anlayışı nasıl etkilediğini incelemiştir. Günümüzde Müslüman toplumlar bir taraftan geleneksel değerlerini korumaya çalışırken, diğer yandan farklı kültürel etkileşimlere uyum sağlama zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, klasik yorumlar ve modern gerçeklikler arasında bir sorgulamaya yol açmakta ve teşebbüh kavramının önemini daha da artırmaktadır. Bu makale, Patel'in teşebbüh özelindeki tezini, kitabını, makalelerini ve sözlü anlatımlarını kapsayan çalışmalarını konu edinmektedir. Yazarın söz konusu araştırmasında ana tezi olan teşebbühü ele alırken takip ettiği yöntemi, kendisine ve diğer araştırmacılara ait iddiaları analiz etmek ve değerlendirmek bu araştırmanın ana hedefidir. Ayrıca Patel'in yöntem ve iddialarının tespiti için teşebbühe dair tüm çalışmalarından istifade yoluna gidilmiştir. Bunu yaparken Patel'in zihnindeki teşebbüh konusunun ana temaları tespit edilmeye gayret edilmiş; Patel'in geleneksel analiz yöntemlerinden yararlanması, öne sürdüğü iddialar ve çözüm önerileri oryantalist paradigma çerçevesinde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Yorum, Teşebbüh, Taklit, Kimlik, Youshaa Patel

Giriş

Araştırmacıların çalıştıkları konulara yönelmesinde çeşitli sebepler etkili olabilir. Batılı Müslüman araştırmacılardan Youshaa Patel,¹ kendisini teşebbüh konusunda çalışmaya sevk eden en önemli nedenlerden birinin, doğduğu yerden ayrılarak farklı ülkelere yerleşmesi olduğunu ifade eder. Kimlik oluşumunda toplumsal farklılıkların önemini ve bunların yol açabileceği sorunları ilk kez, 1973 yılında ailesiyle birlikte Bombay'dan Edinburgh'a taşındığında, henüz 5 yaşındaki bir çocukken fark ettiğini belirtir.² Ardından çok geçmeden yerleştikleri Amerika'da, Müslümanların diğer din mensuplarından farklı olmalarının bir zorunluluk olarak kabul edilmesinde etkili bir dayanak olarak sunulan teşebbüh hadisini incelemeye karar verir. Patel, bu süreçte daha önce eğitim hayatına başladığı mühendislik alanından din, İslam ve hadis araştırmaları gibi ilahiyat konularına yönelmiştir.

Müslümanların Hristiyan, Yahudi ve diğer kültürlerle karşılaşmasının, İslam geleneğini nasıl şekillendirdiğini, teşebbüh üzerinden anlamaya odaklanan Patel; İslam, ahlak ve kamusal yaşamın ortak yönleri ile dinler arası iş birliği ve çatışmanın yanı sıra hukuk alanlarıyla ilgilenmiştir. Kendisinin teşebbühle doğrudan veya dolaylı şekilde ilgili olan 9 çalışması, aşağıda kronolojik olarak sunulmuştur.

1. *Muslim Distinction: Imitation and the Anxiety of Jewish, Christian, and Other Influences* (Müslüman Kimliği: Taklit ve Yahudi, Hristiyan ve Diğer Etkilerin Endişesi), Duke University, Doktora Tezi, 2012.³

2. "Foreigners and Their Food: Constructing Otherness in Jewish, Christian, and Islamic Law, written by David Freidenreich" (Yabancılar ve Yiyecekleri: Yahudi, Hristiyan ve İslam Hukukunda Ötekiliğin İnşası), *Islamic Law and Society* 22/3 (2015), 293-296.

¹ <https://religion.lafayette.edu/people/youshaa-patel/> (Erişim Tarihi: 25.03.2025);

<https://lafayette.academia.edu/YoushaaPatel> (Erişim Tarihi: 25.03.2025).

² Youshaa Patel, *The Muslim Difference: Defining the Line between Believers and Unbelievers from Early Islam to the Present* (New Haven: Yale University Press, 2022), X (Giriş).

³ <https://dukespace.lib.duke.edu/items/1927929a-b4f6-4aef-9f77-9cd1bc222c62> (Erişim Tarihi: 25.03.2025).

3. The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh): A Bibliographical History (Taklitçiliğe Karşı İslami Risaleler (Teşebbüh): Bibliyografik Bir Tarihçe), *Arabica* 65/5-6 (2018).

4. “What Is Islam? written Shahab Ahmed” (İslam Nedir?), *The Journal of Religion* 98/1 (Ocak 2018), 114-120.

5. ‘Their Fires Shall Not Be Visible’: The Sense of Muslim Difference (‘Onların Ateşleri Görünmez Olacak’: Müslüman Farklılık Duygusu), *Material Religion* 14/1 (02 Ocak 2018), 1-29.

6. ‘Whoever Imitates a People Becomes One of Them’: A Hadith and its Interpreters (‘Kim Bir Kavmi Taklit Ederse Onlardan Olur’: Bir Hadis ve Yorumcuları), *Islamic Law and Society* 25/4 (19 Ekim 2018), 359-426.

7. On Copycats (Kopyacılar Üzerine), *Critical Muslim* 44: History/3 (01 Ocak 2022), 249-255.

8. *The Muslim Difference: Defining the Line Between Believers And Unbelievers from Early Islam to the Present* (Müslüman Kimliği: Erken İslam’dan Günümüze İnananlar ve İnanmayanlar Arasındaki Çizginin Belirlenmesi), Yale University Press, 2022.⁴

9. ‘Blessed are the Strangers (ghurabā)’: An Apocalyptic Hadith on the Virtues of Loneliness, Sadness and Exile (‘Ne Mutlu Yabancılar (gurabâ)’:⁵ Yalnızlık, Hüzün ve Sürgünün Faziletleri Üzerine Kıyametten

⁴ Doktora tezinin geliştirilmiş hali olan bu kitapla ilgili üç ayrı değerlendirme için bk. Ömer Yılmaz, “The Muslim Difference: Defining the Line between Believers and Unbelievers from Early Islam to the Present, by Youshaa Patel (New Haven: Yale University Press, 2022), 341 Pages, ISBN: 978-0-300-24896-8”, *Eskiye* 51 (2023), 1246-1250; Ali Altaf Mian, “The Muslim Difference: Defining the Line between Believers and Unbelievers from Early Islam to the Present By Youshaa Patel”, *Journal of Islamic Studies* 35/1 (2024), 106-111; Erdem Dikici, “The Muslim Difference: Defining the Line between Believers and Unbelievers from Early Islam to the Present, by Yousha Patel, New Haven, CT, Yale University Press, 2022, 342 Pp.”, *Islam and Christian-Muslim Relations*, (2024), 1-3.

⁵ “İslam garip olarak başladı ve [bir gün] garip olmaya geri dönecek - tıpkı başladığı gibi - bu yüzden yabancılar müjdelers olsun!”. “Yabancılar kimlerdir, ey Allah’ın elçisi?” diye soruldu. “Kabilelerinden uzak duranlar” diye cevap verdi. Bk. Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 6/325 (3784); Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh* (Riyad: Beytül-Efkârî’ d-Düveliyeye, 1998), “İmân”, 232; Ebû İsa Tirmizî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, thk. Şuayb el-Arnaût (b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009), “İmân”, 13 (2817).

Bir Hadis)", *Hadith Commentary*, ed. Joel Blecher- Stefanie Brinkmann (Edinburgh University Press, 2023), 79-111.

Teşebbüh özelinde tez, kitap, literatür ve araştırma makalesi olmak üzere 4 çalışması bulunan Patel, ayrıca teşebbühle ilgili 2 kitabı inceleyerek bunları review makale şeklinde değerlendirmiştir. Diğer 3 çalışmasında ise farklılık ve taklit kavramları ön planda yer almaktadır. Patel'in 9 çalışmanın tamamında teşebbüh, toplumsal kimlik ve farklılaşma kavramlarına yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalarında en çok üzerinde durduğu ve ayrı çalışmalarda ele aldığı teşebbüh hadisi, merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bununla birlikte, *gurabâ/yabancılar*



hadisinin de benzer görüşleri destekleyen ikinci önemli hadis incelemesi olarak öne çıktığı söylenebilir.

Yaptığımız sıklık analizine göre⁶ Patel'in yaptığı 9 çalışmada en fazla kullanılan kelimelerin "hadith", "islamic", "imitation", "religious" ve "tashabbuh" kavramları olduğu görülmektedir.⁷ İslam'ın yanı sıra diğer dinlere de çokça atıf yapılan çalışmalarda taklit ve benzerliğin yanı sıra

⁶ Sıklık analizinin yapılmasında ve kelime bulutu oluşturulmasında, dijital beşerî bilimler araçlarından olan Voyant tools programından faydalanılmıştır. Bk. <https://voyant-tools.org/>.

⁷ Aynı köke sahip -islam/islamic, müslim/muslims- gibi kelimelerden sadece biri tercih edilmiş ve diğer kelime hariç tutularak analiz yapılmıştır.

ayrım ve farklılık kavramlarının sıkça kullanılmış olması,⁸ Patel'in yaptığı tüm çalışmalarda ortak bir ana temayı takip ettiğini gösterir niteliktedir. Bununla birlikte "early" kelimesinin sık kullanılanlar arasında bulunması, çalışmaların erken dönemde yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Makalemizde⁹ Patel'in akademik hayatı ve çalışmaları hakkında bilgi verilmesi sonrasında, onun birçok çalışmasında temel tartışma konusu olan teşebbüh fikri, üç merkezî kavram çerçevesinde incelenmiştir. Ardından çalışmalarındaki yöntem, oryantalist geleneğin etkisi ve son olarak Patel'in bazı iddiaları ve kendisine yöneltilebilecek eleştiriler ele alınmıştır. Ayrıca sonuç başlığından sonra ek halinde teşebbühle ilgili Patel'in değinmediği on dört çalışmaya da yer verilmiştir.

1. Patel'in Ana Tezi: Teşebbüh, Taklit ve Kimlik

İslam kültüründe "benzeme" veya "başkasına özenerek onun gibi olmaya çalışma" anlamında kullanılan teşebbüh kavramı, her ne kadar olumlu bir yönü olsa da genellikle gayrimüslimlere, ahlaken sakıncalı bireylere ya da gruplara benzeme çabası bağlamında değerlendirilmiştir. Özellikle zamanla olumsuz anlamıyla öne çıktığını ve teşebbüh kavramının temelinde yer alan "Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan olur" rivayetinin aslında (spesifik olarak olumlu ya da olumsuz anlamda bir benzemeye işaret etmeyen) nötr bir ifadeye sahip olduğunu belirten Patel, çalışmalarında teşebbüh kavramını, taklit ve kimlik kavramlarıyla doğrudan ilişkilendirerek incelemektedir.

1.1. Teşebbühün Dönüşümü

Yazarın çalışmalarında, Hz. Peygamber'in "Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan olur"¹⁰ hadisiyle diğer teşebbüh

⁸ Önemli kavramsal kelimelerin çalışmalardaki kullanılma sıklıkları: İmitation (taklit)=1269, tashabbuh (benzerlik)=663, distinction (ayrım/fark)=533, different (farklı)=485, difference (fark/ayrım)=405.

⁹ Çalışmamızda özellikle teşebbüh konusunda Patel'in yayımladığı kitap merkezi konumda bulunurken, üzerine yapılan yazılı ve sözlü değerlendirmeler, fikirlerini en güncel haliyle yansıtmaması nedeniyle ihmal edilmemiştir. Sözlü değerlendirmeler için *youtube* ortamındaki farklı kanalların video paylaşımlarından istifade edilmiş, linkler ilgili yerlerde dipnot halinde belirtilmiştir.

¹⁰ Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l- 'Âlemiyye, 2009), "Libâs", 5 (4031); İbn Hanbel, *el-Müsned*, 9/126 (5115). Teşebbüh hadisi olarak nitelendirilen bu rivayetin teknik bilgileri yöntem başlığında daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

rivayetlerini birbirinden ayırdığı anlaşılmaktadır. Patel, şekilsel benzemelere karşı peygamber uyarılarının mutlak olarak anlaşılamayacağını ve her birinde yasağa konu olan nesnelerin farklı bağlamları bulunduğunu öne sürmektedir. Patel, zamanla negatif anlam içeren bir terim olarak kullanılmaya başlanan teşebbühe dair hadisi,¹¹ diğer rivayetlerdeki doğrudan yasaklama ifadesi yerine nötr bir anlam taşıması nedeniyle söz konusu tüm rivayetlerden ayrı değerlendirmek gerektiğini düşünür. Nitekim Hz. Peygamber taklit edilen kimselere dikkat edilmesini tavsiye ederken, “onlar” zamirinin belirsizliği, rivayetteki benzemenin -Allah dostunu taklit etmek gibi- olumlu olarak anlaşılmasına da imkân sağlar.

Patel temel olarak, hadisteki anahtar terim olan teşebbühün, nasıl ve neden dini bir zorunluluğa ve yasaklanmış taklit türüne işaret eder hale geldiğini sorgulamıştır.¹² Çalışmalarında, olası tüm okumaların kapsamlı bir şekilde belgelenmesi yerine, 5./11. yüzyıldan 11./17. yüzyıla kadar hadisin çeşitli sosyal bağlamlarda anlamını tanımlayan ana yorumların taslağını çizmek amaçlanmıştır.¹³ Yaptığı literatür çalışmasında incelediği 20 eserden yalnızca dördünün modern dönem öncesinde kaleme alınmış olduğu görülmektedir. Bu noktada Patel, İslam dünyasının batı karşısında zayıf düşmeye başlamasının, özellikle sömürge faaliyetlerinin Müslümanlar üzerindeki baskıyı artırdığına ve bu durumun teşebbühün olumsuz bir taklit anlamı kazanmasında etkili olduğuna vurgu yapmaktadır.

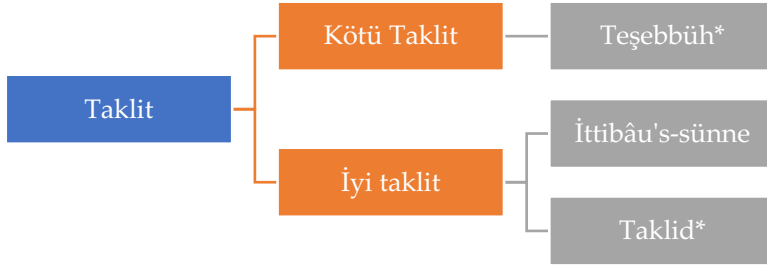
¹¹ Patel, *The Muslim Difference*, 50.

¹² Youshaa Patel, “On Copycats”, *Critical Muslim* 44: History/3 (01 Ocak 2022), 249.

¹³ Youshaa Patel, “‘Whoever Imitates a People Becomes One of Them’: A Hadith and its Interpreters”, *Islamic Law and Society* 25/4 (19 Ekim 2018), 364.

1.2. Taklit

Taklit, bir bireyin veya toplumun bilinçli ya da bilinçsiz şekilde başka bir birey veya toplumu örnek alarak onun davranışlarını, fikirlerini veya yaşam tarzını benimsemesi anlamına gelir.¹⁴ Taklidin yanı sıra mimesis, simülasyon, asimilasyon gibi yerine başka terimlerin de kullanılabildiği teşebbüh kavramı, Arapçada tefa'ul babından geldiği için



öz düşünömsellik (düşöncelerimizi, duygularımızı, davranışlarımızı ve isteklerimizi anlamak için içimize bakmak) anlamı taşır. İnsanların sosyal varlıklar olduğunu hatırlatan taklit kavramı, başkalarıyla olan etkileşimimiz, bağlantılarımız ve aidiyet duygumuz ile tanımlanır.¹⁵ Taklidin olumsuz anlamının yaygınlaşmasında, alimlerin etkili olduğuna atf yapan Patel, taklidi kendisinden öncekilerin üzerine inşa edilen bir tür uyarlama olarak görür. Bu anlamda taklidin her zaman olumsuz değil hatta bazen gelişim ve ilerlemeyi tetikleyen bir tarafı olduğuna da dikkat çekmek ister. Ona göre “Teşebbüh, cehaletten kaynaklanan bir taklit biçimi mi yoksa bir aydınlanma mıdır?” sorusunun kısa cevabı, bunun duruma bağlı olduğudur.¹⁶

Patel’in tasnifini yaptığı yukarıdaki şemada göröldüğü üzere İslam anlayışında taklit; iyi ve kötü olmak üzere iki türde sınıflandırılabilir: Teşebbüh öykünme anlamında, olumsuz algılanmış, iyi taklit için ise ittibâ’u’s-sünne ve taklîd kavramları kullanılmıştır. Patel, özellikle kişinin ilmi birikimi yeterli değilse, dini tutumlarında bir Allah dostunu veya hukuk okulu temsilcisi olan bir fakîhi taklit etmesi olumlu görölrken,

¹⁴ Patel, *The Muslim Difference*, 1.

¹⁵ Institute of Arab and Islamic Studies (IAIS), “Youshaa Patel, How to Think about Muslim Difference”, *YouTube* (16 Ekim 2023), 00:22:54-00:24:11.

¹⁶ Patel, “On Copycats”, 253.

taklid¹⁷ kavramına modern dönemde teşebbüh kelimesiyle birlikte olumsuz bir anlam yüklendiğini savunur. Teşebbüh kavramı,¹⁸ iyi taklitte birlikte olumsuz bir sınırlama biçimi olarak farklı olma fikrini de çağırıştırır. Çünkü taklit edilmemesi gereken bir grup varsa dolaylı olarak farklı olmayı onaylamış veya teşvik etmiş oluruz. Taklit, farklılık, kendi ve öteki ifadelerini düşündüğümüzde ise bu durum, din ve kültür arasındaki ilişkiyi de merkezi bir konuma getirir. Dolayısıyla taklit gibi konulardan bahsettiğimizde, sadece dini meseleleri değil aynı zamanda kültür meselelerini de dahil ederiz.¹⁹

Patel'e göre fakihler, Hz. Peygamber'in Müslümanların ve gayrimüslimlerin tamamen ayrı dünyalarda yaşadığı bir toplum tasavvur etmediğini kabul etmişlerdir. Araplar, Yahudiler ve Hristiyanlarla ortak olan birçok uygulamanın benimsenmesi, Müslüman toplumun çevre kültürle olan bağına göstermektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in sünneti yakından incelendiğinde; komşularla bulunan ortak noktalar, yaşam tarzındaki küçük farklılıkları önemli kılmıştır. Sarık bağlama ve saç-sakal şekli, stratejik olarak Müslümanların görünür bir şekilde ayırt edilmesini ama aynı zamanda ana akım topluma da bağlı kalmalarını sağlamıştır. Başka bir deyişle Hz. Peygamber, Müslümanların tıpkı kendisi gibi her gün gayrimüslimlerle etkileşim ve ilişki içinde olacağını varsaymıştır. O halde farklı olmaya davet; kaçmak ya da ötekini yok etmek

¹⁷ Eyyüp Said Kaya, "Taklid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

¹⁸ Teşebbühün çağırıştırdığı bir diğer kavram bid'attir. İslam'ın koruyucuları olarak alimler, taklit ve onaylanmayan yeniliğe karşı çıkmıştır. Teşebbüh (taklit) ve bid'atın ortak noktasına işaret eden ilk isim, İbn Teymiyye (öl. 728/1328) olmuştur. Bu noktada teşebbüh ve bid'atın her ikisi de Müslümanların gayrimüslimlere benzemesi meselesini kapsar. Dolayısıyla her iki faktör tek bir eylemde birleştiğinde fiilin çirkin ve haram olduğuna hükmetmek için iki bağımsız hukuki sebep bulunmuş olur. Bk. Patel, *The Muslim Difference*, 138.

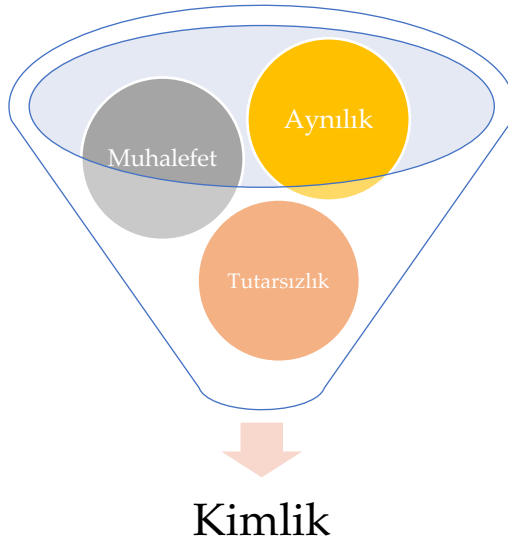
Bunun dışında İslam'da ve Yahudilikte farklı olmanın önemine dair teşebbüh paralelinde benzer bir kavram (Patel, *The Muslim Difference*, 11.) bulunmaktadır: hukkat ha-goyem. Beth Berkowitz'in Yahudi farklılığı üzerine yaptığı çalışmada gözlemlediği gibi, toplumsal sınırları tanımlamak aynı zamanda önemli bir kültürel koruma stratejisidir (Beth Berkowitz, *Defining Jewish Difference: From Antiquity to the Present* (New York, NY: Cambridge University Press, 2014), 5-6.).

¹⁹ Institute of Arab and Islamic Studies (IAIS), "Youshaa Patel, How to Think about Muslim Difference", *YouTube* (16 Ekim 2023), 00:28:07-00:30:56.

için bir çağrı değil, bir dayanışma içindir. Patel bu düşüncesini şu şekilde destekler: Kur'an, Yahudi ve Hristiyanları "Ehl-i Kitap" olarak adlandırarak, Müslümanların rakip inanç topluluklarıyla Allah aracılığıyla kurdukları kalıcı bağı hatırlatmaktadır.²⁰

1.3. Kimlik

Kimlik, bir bireyin kendini tanımladığı ve ait olduğu değerler, inançlar ve kültürel normlar bütünüdür. Taklit, öykünme ve farklılık mefhumlarını bir arada düşünmemizi sağlayan kimlik; teşebbüh kavramının anlaşılmasında kilit bir role sahiptir. Kimlik mefhumu üzerinde çokça duran Patel'e göre,²¹ teşebbühte benzeme ve farklılaşmak ayrılmaz bir bütündür.



Patel'e göre kimlik, sadece tamamen aynı olmak ya da zıt olmak, tersini yapmak veya farklı olmak anlamına gelmez. Daha ziyade, aynılık, karşıtlık ve çelişki anlarının bir tür karışımıdır. Esasında kimlik bundan çok daha karmaşıktır, ancak teşebbüh kavramı bağlamında şematik olup

²⁰ Patel, "On Copycats", 254-255.

²¹ Patel, *The Muslim Difference*, 8.

olmadığı veya insan olarak kim olduğumuzu düşünmek için kimlikten bahsedebiliriz. Bizler çevremizdeki insanlara benzer davranış ve eylemlerden oluşuruz. Ama bizler karar kılmış, sabit tavırlı veya her durumda aynı şekilde davranmak için önceden programlanmış varlıklar olmadığımız için bazı durumlarda etrafımızdakilerden farklı ve zıt veya bazı tutumlar arasında gidip geldiğimiz tavırlar sergileyebiliriz.²²

Müslüman kimliğinin doğasında, muhataplarına her anlamda muhalif olmak bulunmasa da bazı insanlar öğretiye dayanarak en ufak benzerliği de uygunsuz görerek yanlış çıkarımlarda bulunmuşlardır. Teşebbühün, yüzeysel değerlendirenler nezdinde davranışsal olarak her şeyin zıddını yapma niyetine dönüşmesi, farklı olmaya bilinçsiz yapılan ciddi vurgudan kaynaklanmış olabilir. Patel mutlak bir karşıtlık yerine, başka toplumlara benzeme ve kültürel yozlaşma endişesine bağlı olarak, ilk Müslüman toplumda bazı tavırlar görüldüğünü düşünür. Hz. Peygamber'in diğer toplulukların eşyalarını kullanma ve dış görünüş gibi ashabıyla arasında geçen diyaloglardan, eşyaların taklit amacı dışında kullanımında bir sorun olmadığı anlaşılmaktadır. Patel'in özellikle sembolik gücü olan saç-sakal vb. konularda Hz. Peygamber'in yaklaşımlarını ele alması, meseleyi daha belirgin çerçevede izah etmesine katkıda bulunmuştur.²³

Teşebbüh hadisi Patel'e göre; taklidin grup aidiyetini ve sosyal kimliği nasıl şekillendirdiğini nesnel bir şekilde açıkla ve daha da temelde, insanların birlikte ne kadar çok zaman geçirirlerse o kadar çok benzeşeceklerini ifade eder.²⁴ Sonuç olarak taklit, teşebbühün zeminini hazırlayabilir, teşebbüh ise bireyin ve toplumun kimlik algısını dönüştürebilir. İslam düşüncesinde teşebbüh; bir bireyin kendi inanç ve değerlerini korumasına vurgu yaparken, özentisi ve bilinçsiz taklidin bireysel ve toplumsal kimlik üzerindeki yıkıcı etkilerine dikkat çeker. Bu nedenle teşebbüh kavramı, bireyin kimlik bilincini diri tutmasını ve kendi

²² Blogging Theology, "Can Muslims Imitate Non-Muslims? Professor Youshaa Patel (Part 2)", *YouTube* (12 Eylül 2023), 00:36:54-00:37:50.

²³ Patel, *The Muslim Difference*, 92 vd.

²⁴ Patel, teşebbüh hadisi gibi bize nötr bir tavır çağırması nedeniyle "Kişi sevdiğiyle beraberdir" rivayetini de hatırlatmaktadır. Bk. Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "el-Birr ve'l-âdâb ve's-sıla", 2640; Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 360.

değerlerinin farkındalığını teşvik eden önemli bir kavram olarak ele alınmıştır.

2. Patel'in Çalışmalarında Yöntem

Çalışmalarından hareketle, Youshaa Patel'in hadisleri inceleme yöntemi, hadislerin sosyal ve kültürel bağlamını, onların tarihsel gelişimini ve Müslüman topluluklar üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz etmeyi içerir. Ele aldığı bir hadisin -teşebbüh ve guraabâ gibi- anahtar kelimelerini tespit ederek kavramsal çerçevesini belirlemeye çalışan Patel, hadisin hangi kaynaklarda yer aldığını, sahabe ravilerini ve sıhhatine ilişkin bilgileri detaylı bir şekilde ele alır. Analizinde özellikle en yaygın ve öne çıkan rivayetlere odaklanır: Teşebbüh hadisinde bunlardan birisi muhtasar, diğeri ise bazı ziyadeler içermektedir. Devamında söz konusu iki rivayetin²⁵ ne zaman ve nerede yaygınlaştığını (circulate)²⁶ tespit etmeyi hedefleyen Patel, bunun için rivayeti en fazla yayan kişileri incelemekte,²⁷ bunun yanı sıra belirli temalar etrafında tasnif edilmiş rivayetlere dair yorumların, tarih boyunca nasıl değiştiğini analiz etmektedir.²⁸

2.1. Hadisin İsnad ve Metin Analizi

Esasında nötr bir anlam taşıyan teşebbüh hadisinin, zamanla olumsuz bir kınama niteliği kazanmasında, hadisin aktarımı, tasnifi ve yorumlanması süreçlerinde hadis âlimlerinin etkili olduğu ifade edilmiştir.²⁹ Yazar, taklit hadisini bir rivayet formundan normatif bir

²⁵ 2018'de yayımlanan teşebbüh makalesinde narration/rivayet ve rivayetlerin ana kümesi versiyon şeklinde bir ayrıma gitmişti fakat 2023'te yayımlanan bu çalışmada bahsetmemiş olması dikkat çekicidir. Bununla birlikte yer yer rivayet ve versiyon kelimelerini birbirinin yerine kullandığı görülmektedir. Bk. Youshaa Patel, "Chapter 3 'Blessed are the Strangers (ghurabâ)': An Apocalyptic Hadith on the Virtues of Loneliness, Sadness and Exile", *Hadith Commentary*, ed. Joel Blecher - Stefanie Brinkmann (Edinburgh University Press, 2023), 89.

²⁶ Teşebbüh makalesinde olduğu gibi ortaya çıkma (originate/dating of traditions) yerine yaygınlaşmasını ifade eden dolaşıma girme tabiri kullanılmıştır. Bk. Patel, "Chapter 3 'Blessed are the Strangers (ghurabâ)'" , 89. Patel, dolaşıma girme (yaygınlaşma) ve ortaya çıkma kavramlarını genel oryantalist paradigmadan farklı bir yaklaşımla kullanmıştır. Bununla ilgili detaylı bilgi ileride, "Patel'in Hadis Çalışmalarında Oryantalist Geleneğin Yeri" başlığında verilecektir.

²⁷ Patel, "Chapter 3 'Blessed are the Strangers (ghurabâ)'" , 86-87.

²⁸ Patel, "Chapter 3 'Blessed are the Strangers (ghurabâ)'" , 96.

²⁹ Patel, *The Muslim Difference*, 51.

ilkeye dönüşme sürecinde üç farklı aşamada değerlendirmiştir: (1) hadisin erken dönem Müslüman otoriteler arasındaki aktarımı, (2) muteber hadis kitaplarının tasnifindeki yeri ve (3) alimlerin, özellikle Dımaşklı İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve Necmeddin el-Gazzî'nin (öl. 1061/1651) dikkat çeken yorumları.³⁰ Bu aşamalar, hadisin tarihsel gelişimini ve değişen anlamını ortaya koymaktadır.

Analizde, öncelikle taklit hadisinin metin varyantları, anahtar terimleri, hadis mecmualarındaki aktarımı, hadis tenkitçileri tarafından değerlendirilmesi ve erken dönem dini otoriteler arasındaki dolaşımını içeren nakil tarihinin temel boyutları incelenmiştir. Hadisin isnad ağı çıkarılmış ve rivayetin ilk olarak Emevîler'in son döneminde Dımaşk'ta yaygınlaştığı, ardından 2./8. yüzyılda halifeliğin Emevîler'den Abbasilere geçişiyle birlikte Bağdat'a ulaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca, hadisin muteber hadis kitapları içinde sınıflandırılması sırasında, müelliflerin hadisin anlamına dair öznel yorumlarını yansıttığı belirtilmiştir. Son olarak, hadisin anlamsal genişliğine dikkat çekilmiş ve bu durumun, dini otoritelere; kendi bireysel anlayışları, retorik hedefleri ve dönemin toplumsal koşulları doğrultusunda hadisi farklı şekillerde yorumlama imkânı sunduğu ifade edilmiştir.³¹

2.1.1. İsnad, Kaynak ve Sıhhat Analizi

Taklit hadisi birden fazla rivayetle nakledilmiştir. Yazar bu farklı rivayetleri iki ana versiyonda³² gruplandırmıştır:

I-Kısa versiyon: “Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan olur”.³³

II-Daha uzun apokaliptik (fiten ve melâhim) bir versiyon: “Şüphesiz Allah, kıyametten önce beni kılıcımla (cihad etmek üzere) gönderdi ve rızkımı (ganimet) mızrağımın gölgesinde kıldı. Bana muhalefet edenlere

³⁰ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 363.

³¹ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 363-364.

³² Patel; hadis, varyant ve versiyon kelimelerini yeni birer kavram olarak kullanmayı denemiştir. Biz de kavramları olduğu haliyle korumayı tercih ettik. Hadis, isnad ve metinlerin tümünü kapsar. Lafız farklılıklarına sahip rivayetler varyant, rivayetlerin bütün halinde toplanacağı birkaç ana küme ise versiyon şeklinde isimlendirilmiştir.

³³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Libâs”, 5 (4031).

de zillet ve alçaklığı takdir etti ve kim bir kavme benzemeye çalışırsa o da onlardandır".³⁴

Yazar, hadisin hem erken dönem hem de geç dönem hadis kitaplarında yer aldığını ve her iki versiyonun da Abdullah b. Ömer'e (öl. 73/692) dayandırılabilirliğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, apokaliptik versiyonun Ebû Hüreyre (öl. 58/678) ve Enes b. Mâlik (öl. 91/709) tarafından, kısa versiyonun ise Huzeife b. el-Yemân (öl. 36/656) tarafından aktarıldığını belirtmiştir.³⁵

Muhtasar versiyonu Ebû Dâvûd'da, apokaliptik versiyonu ise Ahmed b. Hanbel'de olmak üzere hadisin yer aldığı iki eser ön plana çıkmaktadır. Patel iki versiyondaki farklılığın kaynağını tespit etmek için üç ihtimali değerlendirmiş ve apokaliptik versiyonu kısaltarak muhtasar hale getirenin Ebu Dâvûd olabileceği kanaatini dile getirmiştir. Ebû Dâvûd'un "Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan olur" ifadesini daha uzun bir ifadeden çıkardığını ve Hz. Peygamber'in bu sözü asla tek başına söylemeyeceğini öne sürmüştür. Buna göre Patel'in, oryantalist paradigmanın 'muhtasar rivayetlerin zamanla detaylandırıldığı' ön kabulünden³⁶ farklı düşündüğü anlaşılmaktadır. Fakat apokaliptik versiyonun bileşim ihtimalini de göz ardı etmeyen Patel, bir araya getirmekten kimin sorumlu olduğunu veya bu olayın ne zaman gerçekleştiğini açıkça belirleyen kanıtlara sahip olmadığımızı belirtir ve bu nedenle, hangi versiyonunun "orijinal" olduğunu iddia etmekten kaçınmıştır.³⁷

Patel, münekkitlerin hadis hakkındaki görüşlerini değerlendirmiş, rivayetin sıhhati hakkındaki tarihsel dönüşüme dikkat çekmiştir: Hadis tenkitçileri, isnâdın sıhhatini sahîhten zayıfa kadar değişen bir yelpazede sıralamışlardır. Değerlendirmelerini genellikle sahâbî Abdullah b. Ömer'le³⁸ ilişkilendirilen isnâdlara (İbn Sevbân -> Hassân b. Atıyye -> Ebû

³⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 9/126 (5115).

³⁵ Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 370.

³⁶ Fatma Betül Altıntaş, "Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 369.

³⁷ Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 384, 385, 386.

³⁸ Bir rivayet, taklit hadisini bizzat Halife Ömer'e atfetmektedir. Ayrıca taklit hadisi nakledenler ile Ömer Antlaşması arasında kayda değer bir benzerlik bulamayan Patel, her iki metnin ortak aktarıcısı olan Suriye'nin Humus şehrinden İsmâil b. Ayyâş'ın (öl.

Münîb el-Cüraşî -> İbn Ömer -> Hz. Peygamber) dayandırmışlardır. Bu isnâd, diğer sahâbe isnâdlarına göre daha muteber kabul edilmiştir. Ancak bu isnadın diğer isnadlara kıyasla daha güçlü bir otoriteye sahip olmasına rağmen, İbn Hanbel yine de bu isnadı zayıf (za'îf) olarak nitelendirmiştir.³⁹ Sonraki değerlendirmelerde hadisin hasen ve sonunda sahihe doğru evrildiğini belirten Patel,⁴⁰ hadisi İbn Teymiyye (öl. 728/1328), İbn Hacer (öl. 852/1449) ve Gazzî'nin (öl. 1061/1651) hasen; İbn Hibban (öl. 354/965), Hâkim en-Nîysâbü'rî (öl. 405/1014) ve Irâkî'nin (öl. 806/1404) ise sahih gördüklerini aktarır. Bununla birlikte Patel'in, hadisin retorik gücünün sıhhati konusunda süregelen şüpheleri telafi ettiğini savunması,⁴¹ onun nezdinde güvenilirlik konusundaki tartışmaların, hadisin metinsel gücü ve toplumda oluşturduğu etki alanı sayesinde ikinci planda kaldığını göstermektedir.

2.1.2. Metin ve Bağlam

Taklit hadisinin iki anahtar kavramını (teşebbüh ve kavim) semantik açıdan⁴² inceleyen Patel, apokaliptik versiyondaki cihat çağrısının, metinsel bağlamın hadisin yorumunu tarafsızlıktan nasıl kolayca

181/797-8), Ömer Antlaşması'nın Suriye'de değil Cezîre'de gerçekleştiği söylenen versiyonunu aktardığını halbuki ondan anlaşmanın Suriye versiyonunu nakletmesinin bekleneneğini belirtir.

Patel'in incelemesine göre rivayetlerin çoğunda Hz. Ömer'in antlaşması Dimaşk ile ilişkiliyken, diğerleri Hicazla bağlantılıdır. Nizamnamelerden birinde, yeni fethedilen Hristiyan tebaa "Giyim kuşamlarında Müslümanları taklit etmeyeceğiz" diye ilan eder. O halde, Müslüman toplum hafızasında Abdullah b. Ömer'in (öl. 73/693), Ömer Antlaşması'nın da ortaya çıktığı söylenen 1./7. yüzyılda Dimaşk'a taklit hadisini getiren başlıca sahâbi olması tesadüf olmayabilir. Antlaşma ile olan bu nakil ve metin yakınlıkları, aynı zamanda taklit hadisinin imparatorluk imalarını da güçlendirmektedir. Bk. Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 376-377.

³⁹ Patel'in bu bilgi için gösterdiği kaynakta (İbn Hanbel, *el-Müsned*, 9/123-126.) zayıf hükmü doğrudan İbn Hanbel'e değil muhakkik Şuayb el-Arnaût'a aittir. Fakat aynı dipnotun devamında Ahmed b. Hanbel'in, isnadda yer alan Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân'ın hadisleri tefferüd ettiğinde münker olduğunu belirttiği ifade edilmiştir.

⁴⁰ Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 370-371.

⁴¹ Patel, *The Muslim Difference*, 53.

⁴² Tarihî semantik, ait oldukları statik sistem içerisinde sözcüklerin tarihini incelenmeye başlandığında söz konusu olur. Aynı dilin iki veya daha fazla kesiti herhangi bir kesitiyle mukayese edildiğinde tarihî semantik o anda başlar ve tarihî bir aradan sonra dilin durumunun, diğer devirlerdekinden farkını gösterir. Bk. Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 48-50.

uzaklaştırabileceğini ve “Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan olur” ifadesinin siyasi bağlama yerleştirildiğini göstermek istemiştir. Devamında rivayette geçen; sâ’ah (kıyamet), kılıç, mızrak ve zillet kelimelerinin çağrışımlarına işaret edip cümlelerin oturduğu bağlamı açıklığa kavuşturmuştur.⁴³

2.2. Hadisin Yorumlanması

Patel’in, rivayetin yorumlanmasında özellikle İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve Necmeddin el-Gazzî’nin (öl. 1061/1651) görüşlerini ön plana çıkardığı görülmektedir. Ona göre her iki âlimin de Dımaşk’ta, siyasi istikrarsızlık dönemlerinde yaşamış olması, hadisi Emevî tarihsel köklere de bağlamaktadır. Ayrıca, her ikisi de dini söylemlerinde İslam’ın hukuki ve mistik boyutlarını birleştiren sûfî-hukukçu kimliğine sahiptir.⁴⁴ Dolayısıyla, yorumcuların yaşadıkları bölge ve döneme ilişkin bilgilerin sunulması, bu bağlamların hadise dair açıklamalarına olan etkisini vurgulamayı amaçladığı şeklinde değerlendirilebilir.

2.2.1. Hadislerin Tasnifi ve Şerhler

Patel, bir hadisin nakil tarihinin derinliklerine inmek onun kökenini ortaya çıkarabilse de toplanması, düzenlenmesi ve şerhlerini incelemenin, yapılan ilk yorumları aydınatabileceğini düşünür. Hadisleri öğrenmek değerden bağımsız bir uygulama değildi.⁴⁵ Hadislerin sınıflandırılması, muhaddislerin sadece İslami dünya görüşüne değil, aynı zamanda belirli bir hadisi nasıl anladıklarına ve okuyucularının onu nasıl anlamasını

⁴³ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 369.

⁴⁴ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 364. Patel, her ne kadar iki alim için de sûfî nitelmesini kullansa da Takıyyüddin İbn Teymiyye (öl. 728/1328) için bunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü kendisi Kur’an ve Sünnete uyduğunu düşündüğü mutasavvıflar hakkında çok ağır eleştirileri bulunmaktadır ve herhangi bir sûfî kimliği de bilinmemektedir. Bk. Mustafa Kara, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin (Tasavvuf İlgili Görüşleri)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999). Muhtemelen bir isim karışıklığı nedeniyle bu şekilde bir bağlantı kurulmuştur. Sûfî olarak nitelendirilebilecek asıl alim, Fahreddin İbn Teymiyye (öl. 622/1225) olabilir. Bk. Ferhat Koca, “İbn Teymiyye, Fahreddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).

⁴⁵ Patel, elde edilen hadisleri yorumlamanın öznelliğine Muhammed Fadel’in iki çalışmasıyla dikkat çekmiştir: “İbn Hacer’in Hedyu’s-sârisi: Buhârî’nin el-Câmi’u’s-sahîhi’nin Yapısına Dair Bir Orta çağ Yorumu: Giriş ve Çeviri” ve “Tarihselcilik İslam Hukuku Reformu için Uygulanabilir Bir Strateji midir? ‘Kendilerini Yönetmesi İçin Bir Kadın Atayan Halk Asla Refaha Kavuşamaz’ Vakası”.

istediklerine dair bir penceredir. Bu çerçevede Patel, Ebu Dâvûd'un *Sünen*'i, Abdürrezzak'ın *Musannef*i,⁴⁶ Abdullah b. Mübârek'in *Kitabu'l-cihâd*'i⁴⁷ gibi eserlerde hadisin hangi bâb başlıkları altında değerlendirildiğini incelemiştir. Bu incelemeler, hadis musanniflerinin taklit hadisini genellikle cihat ve kıyafetle ilgili başlıklar altına yerleştirdiğini göstermektedir. Patel ayrıca, taklit hadisinin apokaliptik versiyonunu, imparatorlukların kültürel yapısı bağlamında muhalefet ve çatışmayla ilişkilendirmiştir.⁴⁸

Hindistanlı hadis âlimi Şemsü'l-hak el-Azîmâbâdî (1857-1911), Ebû Dâvûd'un *Sünen* eserine yazdığı şerhinde, teşebbüh (benzeme) hadisinin erken dönem yorumlarını ve bu hadisin tarihsel gelişimini ele almıştır. Azîmâbâdî, bu hadisin ilk yorumlarından birini Kûfeli otorite Alkame b. Kays'a (öl. 62/682) atfederek, onun şu ifadelerine yer verir: "Dindarları taklit eden, şerefli kimseler gibi şerefendirilir. Günahkârları taklit eden ise zelil olur."⁴⁹ Patel'e göre bu ifade, hadisin nötr bir anlam taşıdığını ve bir kişinin takip ettiği modele bağlı olarak övülebileceğini ya da eleştirilebileceğini göstermektedir. Alkame'nin bu yorumu, Patel'in teşebbüh hadisinin başlangıçta tarafsız bir ilke olarak ortaya çıktığı, ancak zamanla olumsuz bir anlam kazanarak kınayıcı bir ifadeye dönüştüğü fikrini desteklemektedir. Bununla birlikte, sonraki hadis âlimlerinin bu yorumu derinlemesine incelediği görülmektedir. Örneğin, Şerefüddîn et-Tîbî (öl. 743/1343), hadisin, bir topluluğun ahlaki eğilimlerini, uygulamalarını ve ayırt edici işaretlerini (*şîâr*) içerdiğini belirtmiştir. Osmanlı Kahire'sinin önemli âlimlerinden Abdürraûf el-Münâvî (öl. 1031/1622) ise teşebbüh kavramını daha kapsamlı bir şekilde açıklayarak, hadisin yalnızca dış görünüşü değil, aynı zamanda bireyin iç dünyasını da kapsadığını ifade eder. Ona göre, teşebbüh, "bir grubun giyim tarzlarını benimsemek, yaşam tarzlarına aşina olmak ve ahlaki eğilimlerini benimsemek" şeklinde hem zahiri hem de batını boyutları içerir. Ancak bu yorumlar, tüm müfessirler tarafından kabul edilmemiştir. Hanefî fakih

⁴⁶ es-San'ânî Abdürrezzâk, *el-Musannef* (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2016), 10/462 (22064).

⁴⁷ Abdullah İbnü'l-Mübârek, *el-Cihâd* (Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1972), 89.

⁴⁸ Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 377, 379, 381, 382.

⁴⁹ Şemsü'l-Hak Azimâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 11/51.

ve müfessir Molla Ali el-Kârî (öl. 1014/1605), Tîbî'nin yorumuna semantik açıdan karşı çıkararak, başka bir kişinin huyunu benimsemenin teşebbüh olarak değerlendirilemeyeceğini, bunun daha çok *tehalluk* (kişisel gelişim ve adaptasyon) olarak nitelendirilebileceğini savunur.⁵⁰

İbn Teymiyye (öl. 728/1328), teşebbüh hadisini mutlak anlamda bir yasak olarak değerlendirir ve bunu Maide Suresi 51. ayetiyle destekler. Ona göre, teşebbüh günahdır ve bu durum İslam toplumunun kimliğini korumak için gereklidir.⁵¹ Ancak Patel, bu yoruma üç temel gerekçeyle karşı çıkar:

I- Hadis ve Ayetin Muğlaklığı: Patel, teşebbüh hadisi ve Maide 51. ayetinin olumlu ya da olumsuz şekilde yorumlanabileceğini, dolayısıyla muğlak olduğunu savunur.⁵² Ancak, ayetin başlangıcında Hristiyan ve Yahudilere atıf yapılması, bu muğlaklık iddiasını bizce zayıflatmaktadır.

II- “Yetevellhum” Kavramının Anlamı: Patel'e göre ayette geçen “yetevellhum” ifadesi, benzemekten ziyade, ciddi bir yakınlık kurmayı ifade eder. Bu nedenle teşebbüh ile doğrudan ilişkilendirilmesi doğru değildir.

III-Mümteherine 8-9'un Bağlamında Bakış Açısı: Patel, Mümteherine 8-9 ayetlerinin, dost edinme yasağının yalnızca Müslümanlara saldıranlara yönelik istisnai bir durum olduğunu ve diğerlerine nazik ve adil davranılması gerektiğini vurguladığını belirtir.

İbn Teymiyye'nin teşebbüh hadisini ayetle açıklama çabasını yüzeysel bulsa da Patel, İbn Teymiyye'nin yorumunun güçlü bir etki bıraktığını ifade eder. Onun görüşleri, Münâvî,⁵³ öğrencileri İbn Kayyim

⁵⁰ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 386-389.

⁵¹ Bununla birlikte “şîâr” kavramı İbn Teymiyye'nin analizinde kritik bir rol oynamıştır. İbn Teymiyye taklitçiliği tüm biçimleriyle kınamaz, ancak yabancı bir topluluğun ayırt edici işaretlerini taklit etmenin, özellikle de bu topluluğun gücü ve prestiji İslam'ın aleyhine arttığında, asıl sorun olduğunu savunur. Bk. Youshaa Patel, “The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh): A Bibliographical History”, *Arabica* 65/5-6 (2018), 611.

⁵² Patel, Maide 51'in modern tefsirlerdeki kapsamlı analizi için şu esere işaret eder: Johanna Pink, “Tradition and Ideology in Contemporary Sunnite Qur'anic Exegesis: Qur'anic Commentaries from the Arab World, Turkey and Indonesia and their Interpretation of Q 5:51”, *Die Welt des Islams* 50/1 (2010), 3-59.

⁵³ Patel, Münâvî'yi ilk geçtiği yerde Osmanlı (Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 388.), ikincisinde ise hatalı bir şekilde Memlük (Patel, “Whoever

el-Cevziyye (öl. 751/1350) ve Şemseddin ez-Zehebî (öl. 748/1348) gibi âlimler tarafından da benimsenmiş ve taklit hadisi Maide Suresinin 51. ayetiyle birlikte değerlendirilmiştir.⁵⁴

İbn Teymiyye'nin katı şer'î yaklaşımının aksine, Ebû Hâmid el-Gazâlî (öl. 505/1111) ve Ebû Necîb es-Sühreverdî (öl. 563/1168) gibi sûfiler, teşebbühün olumlu potansiyelini savunmuşlardır. Sühreverdî, sûfî topluluğa katılan yeni bireylerin, sadece fiziksel olarak değil, ahlaki karakter ve iç dünyalarını da dönüştürmeleri gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım, teşebbühü bir manevi gelişim aracı olarak değerlendirir. Necmeddin el-Gazzî (öl. 1061/1651) ise, teşebbühü hem olumsuz hem de olumlu yönleriyle ele alarak bir aidiyet teorisi geliştirmiştir. Ona göre teşebbüh, "sevgi doğuran gerçek taklit" ve "sevgi doğurmayan yüzeysel taklit" olmak üzere ikiye ayrılır. Gerçek taklit, derin bir duygusal bağ ile gerçekleşir ve aidiyet duygusunu pekiştirir. Gazzî, yüzeysel teşebbühün de ciddi etkiler doğurabileceğini kabul eder, ancak dini argümanlar yerine psikolojik ve toplumsal bağlamları ön plana çıkarır.⁵⁵ Bu yaklaşım, Gazzî'yi seleflerinden ayıran iki önemli noktayı vurgular: Birincisi, teşebbühün nötr veya yüzeysel bile olsa derin etkiler yaratabileceğini belirtmesi; ikincisi ise, dini deliller yerine insan ilişkilerindeki sevgi ve aidiyet gibi unsurları temel almasıdır. Bu görüş, teşebbüh kavramını daha geniş ve çok boyutlu bir bakış açısına taşır.

2.2.2. Tarihsel Anlamlandırma, Somutlaştırma ve Güncel Realite

Teşebbüh, "benzeme" ve "farklı olma" anlayışlarını bir arada barındırarak, toplumların kimliklerini korumada kritik bir rol üstlenmiştir. Patel'e göre, Müslüman farklılığının kökenleri İslam'ın ilk dönemlerine dayanır. İlk İslam fetihleriyle birlikte, din değiştirme, ticaret, evlilik ve ortak kültürel normlar gibi etkenlerle toplumsal sınırlar yumuşamış ve Müslümanlar, diğerlerinden somut şekilde ayrılmaya

Imitates a People Becomes One of Them", 396 vd.) alimi olarak nitelemiştir. Hatalı kaydın bulunduğu metne düşülen 149. dipnotta, söz konusu alim "Abdür-raûf el-Münâvî" ismiyle kaydedilmiştir. Bu alimin vefatı, yukarıda da geçtiği üzere hicrî 1031'dir. Buna göre Feyzu'l-kadîr'in sahibi Münâvî Memlûk değil, Osmanlı Kahiresi'nde yaşamıştır.

⁵⁴ Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 394-396.

⁵⁵ Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 397-400.

yönelmiştir. Namaz, kıyafet, bayramlar ve cenaze törenleri gibi ritüeller, bu farklılaşmanın araçları olmuştur. Patel, teşebbüh endişelerinin kamusal alanı nasıl şekillendirdiğini inceleyerek, Müslüman kimliğine dair ihmal edilen bir tarihsel anlatıyı gün yüzüne çıkarmayı hedeflemiştir.⁵⁶

Müslümanların zayıf düştüğü dönemlerde, yalnızca Avrupa mallarını değil, kültürel değerlerini de benimsemeleri, İslam medeniyetinin ayırt edici özelliklerini silikleştirmiştir. Gazzî gibi âlimler, Avrupa menşeli çalar saatlerin yayılımını durdurma gibi tedbirlerle bu farklılığın korunmasını savunmuşlardır. Ancak Müslüman farklılığı ne derece korunmalıdır? Bu tarihsel sorgulama, günümüzde Müslümanların asimilasyonu ve dini sembollerle ilgili tartışmalarla bağlantılıdır. Avrupa’da başörtüsü ve minare yasakları, ABD’de ezan ve sakal bırakma hakkına dair hukuki mücadeleler gibi meseleler, kamusal alanların duysal düzenlenmesi üzerine dinler arası çatışmaların güncel yansımalarını oluşturmaktadır.⁵⁷

Müslüman idareciler, topluluklara özgü *şîâr* niteliğindeki sembollerin, toplumlar arasındaki sınırları bulanıklaştırarak kültürel kirlenmeye yol açabileceğini fark etmiş ve buna karşı önlemler geliştirmişlerdir. Patel, bu çerçevede Ömer Antlaşması’nın⁵⁸ önemini vurgular.⁵⁹ Antlaşma, Hristiyan tebaanın Müslümanlarınkinden daha yüksek evler yapmasını, yeni kiliseler inşa etmesini, eskilerini yenilemesini ve dini sembollerini açıkça sergilemesini yasaklayarak,

⁵⁶ Youshaa Patel, “‘Their Fires Shall Not Be Visible’: The Sense of Muslim Difference”, *Material Religion* 14/1 (02 Ocak 2018), 5.

⁵⁷ Patel, “‘Their Fires Shall Not Be Visible’”, 3-4.

⁵⁸ Bk. Mustafa Fayda, “eş-Şürû’l-Ömeriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

⁵⁹ Ömer Antlaşması ve teşebbüh kavramı arasındaki ilişkiyi ele alan bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Albrecht Noth, teşebbüh hadisinin Ömer Antlaşması’nı desteklediğini öne sürmüştür (Robert G. Hoyland (ed.), *Muslims and Others in Early Islamic Society* (Routledge, 2021), 103-124.). Ancak Milka Levy-Rubin’in antlaşma üzerine kapsamlı çalışmasında (Milka Levy-Rubin, *Non-Muslims in the Early Islamic Empire: From Surrender to Coexistence* (Cambridge University Press, 2011).) belirttiği gibi, hadis ve antlaşma farklı kitlelere bazı normatif reçeteler sunar: Antlaşma Hristiyanların Müslümanları taklit etmesini sınırlandırmayı amaçlarken, hadis Müslümanların Hristiyanları taklit etmesini sınırlandırmayı amaçlar. Bk. Patel, “The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh)”, 601.

Dımaşk'ın görsel ve kültürel manzarasını dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bu düzenlemeler, yalnızca kültürel sınırları korumakla kalmamış, aynı zamanda Bizans-Hristiyan gücünün sembollerini bastırmayı amaçlamıştır. Patel, bu farklılaşmanın pratik yansımalarını şu örneklerle somutlaştırır: Hristiyan haçlarının görünürlüğü, ezan sesi, altın ve gümüş eşyalar ve anma amaçlı etkinlikler gibi bayramlar, mezar ziyaretleri ve cenaze törenleri.⁶⁰

Toplumsal sınırları korumak ve farklılaşmayı sağlamak için belirli simgeleri değiştirme ya da yerine yenilerini koymanın uygulamada ne kadar zor olduğunu vurgulayan Patel, özellikle haç gibi imgelerin, kitaplardan duvarlara, kapılardan kolyelere, paralardan kıyafetlere kadar birçok alanda yer aldığına dikkat çekmiştir. Bu nedenle, İslam toplumunun egemenliğine doğrudan meydan okuyan güçlü bir sembol olan haça ilgili çeşitli önlemler alınmıştır. Öte yandan, Ürdün'deki arkeolojik kanıtlar, Müslüman topraklarında yaşayan Hristiyanların, imgeleri değiştirmeden önce kendilerinin bu sembolleri ortadan kaldırmaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Haç imgesi, İslam imparatorluğunun Müslüman egemenliği için bir tehdit olmaktan çıktıktan sonra, bazı halifeler tutumlarını değiştirmiş ve Hristiyanların kamusal alanlarda haç takmasını zorunlu hale getirmiştir.⁶¹ Bununla birlikte Patel'in, haçın bir zamanlar yasaklıyken tehlike olmaktan çıkınca takılmasının zorunlu hale geldiği iddiası, öne sürülen kronolojideki değişim zamanlarının belirsizliği nedeniyle tartışmaya açıktır.

Duyma yetisine hitap eden ezan, İslam'ın bir simgesi olarak diğer dinlerin ritüel seslerinden (Hristiyan çanı, Yahudi şofarı⁶²) ayrılır ve Müslüman egemenliğini hatırlatan bir araçtır.⁶³ Duyma dışında tat alma ve maddi kültür de farklılığın göstergeleri olmuş ve lüks eşyaların kullanımı tartışmalara yol açmıştır. Örneğin, Hz. Huzeyfe b. el-Yemân'ın (öl. 36/656) Mecusi bir aristokrat tarafından kendisine sunulan içeceğin gümüş kaplarda getirilmesi nedeniyle muhatabına verdiği tepki, kültürel

⁶⁰ Patel, "Their Fires Shall Not Be Visible", 9.

⁶¹ Patel, "Their Fires Shall Not Be Visible", 10-12.

⁶² Roş Aşana ile ilişkilendirilen ve İncil döneminden kalma bir koç boynuzudur. Bk. Patel, "Their Fires Shall Not Be Visible", 25.

⁶³ Patel, "Their Fires Shall Not Be Visible", 13.

etkinin toplumsal anlamını yansıtır. Gayrimüslimlerden farklı olmanın yanı sıra Patel bu tepkinin ardında, yabancı kültürel normların dayatılma hissinin olabileceğini düşünür.⁶⁴

Bayramlar, hac ayinleri ve cenaze törenleri gibi halka açık ritüeller, aidiyet ve kimliğin beş duyuyu harekete geçiren güçlü sembolleridir. İbn Teymiyye, “Bir Müslümanın inanmayanların şenliklerine katılmasının yasaklanmasının gerçek nedeni, bu tür uygulamalarda inanmayanların ayırt edici işaretleri veya sembolleri (şîâr) olmasıdır” diye açıklar. Bayramlar sadece topluluktan ibaret değildir, sembolik uygulamaların bir parçası ve kendi içinde sembolik işaretler taşır.⁶⁵ Müslüman farklılığına dair tahayyüller zaman içinde hem sürekliliğe hem de kopuşa maruz kalmıştır. Ezan bugün dini farklılığın önemli bir işaretilebilir sembolü olmaya devam etse de haçların kamusal alanda sergilenmesine ilişkin endişeler azalmıştır. Bu tür dönüşümler “Müslüman toplumunun sosyal ve maddi yaşam koşullarındaki önemli değişikliklerden” kaynaklanmıştır.⁶⁶

2.3. Patel’in Kaynakları

Teşebbühle ilgili konunun kendisini etkilediğini ve bu yüzden üzerine ne yazıldığına baktığında sadece birkaç makale bulabildiğini belirten Patel, bunlardan birinin Ignaz Goldziher diğerininse Meir Jacob Kister (1914-2010) tarafından⁶⁷ yazıldığını keşfetmiştir. Bunlar ilginç makaleler olsa da konu hakkında yazılabileceklerin daha fazla olduğunu anlamış,⁶⁸ kendisinin taklit karşıtı literatür olarak nitelendirdiği eserleri tespit etmesini sağlamıştır. Ayrıca ona göre modern risalelerde İbn Teymiyye’nin ön plana çıkmasına karşın, el-Gazzî’nin *Hüsnü’-t-tenebbuh li-mâ verade fi’-t-teşebbuh* adlı eseri, ilmi ve kapsamlılığı bakımından diğer tüm çalışmaları geride bırakmasına rağmen neredeyse unutulmaya yüz tutmuştur.⁶⁹ Patel, el-Gazzî’nin teşebbühe dair tarihsel söyleminin farkına

⁶⁴ Patel, ““Their Fires Shall Not Be Visible””, 17-18.

⁶⁵ Patel, ““Their Fires Shall Not Be Visible””, 20, 24.

⁶⁶ Meir J. Kister, “Do Not Assimilate Yourselves ... Lâ Tashabbahū”, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 12 (1989), 346.

⁶⁷ Kister, ““Do Not Assimilate Yourselves ... Lâ Tashabbahū””.

⁶⁸ Institute of Arab and Islamic Studies (IAIS), “Youshaa Patel, How to Think about Muslim Difference”, *YouTube* (16 Ekim 2023), 00:10:45-00:11:15.

⁶⁹ Patel, “The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh)”, 617.

varılmasının, İslami ilimlere katkısının yeniden değerlendirilmesine, ayrıca İslam araştırmalarında sosyal ve entelektüel tarih arasındaki dinamik ilişkiyi aydınlatacak daha incelikli çalışmalara vesile olabileceğini düşünür.⁷⁰

Patel, bu çalışmanın ana tarihsel kaynağının, Hz. Peygamber'in örnek söz ve davranışlarının hazinesi ve Müslümanların farklılık söylemlerinin temel yapı taşları olan hadisler olduğunu belirtir.⁷¹ Taklit hadisi sadece Sünni muteber hadis kitaplarında bulunmaktadır. Patel'in bu tespiti, Ali Rıza Barâzîş'in sözlüğünü kullanarak dört temel Şîî hadis kitabını incelemesine dayanmaktadır. Bu türde bir hadisin Şîî literatürle ilgisini tespit etmeyi göz ardı etmese de⁷² geç dönem Şîî literatürde teşebbühe dair benzer görüşlerin ve rivayetlerin bulunduğunu belirtmek gerekir.⁷³ Geleneksel verilerle birlikte Arapça ve İngilizce modern kaynakları harmanlayarak ele alan Patel'in, çalışmalarında İskilipli Mehmet Atıf'ın *Frenk Mukallitliği ve Şapka* isimli eseri dışında konuyla ilgili atıf yaptığı Türkçe bir kaynak bulunmaması dikkat çekmektedir.

3. Patel'in Hadis Çalışmalarında Oryantalist Geleneğin Yeri

Patel'in çalışmalarında oryantalist paradigmaya dair çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Oryantalist geleneğin izleri; kavramları aynı şekilde kullanma veya geliştirme, fikrîsel yakınlık ve yaptığı eleştiriler şeklinde kendini göstermektedir.

3.1. Kavramsal Yakınlık ve Kullanım

Patel'in kullandığı "circulate/dolaşım", oryantalizmin ürettiği dikkat çeken kavramlardan biridir. Söz konusu kavram, hadisin aktarımı ve yayılmasından en çok sorumlu olan şahıslarla ilgilidir. Patel'e göre bir hadisin ne zaman ve nerede 'dolaşıma girdiğini' belirlemek, ne zaman ve nerede 'ortaya çıktığını' (dating of traditions) belirlemekten daha kolay ve tarihsel olarak daha güvenilir bir alternatiftir. Hz. Peygamber'den sonra bir geleneği birden fazla kaynağa aktaran en erken figürü/figürleri

⁷⁰ Patel, "The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh)", 639.

⁷¹ Patel, "Their Fires Shall Not Be Visible", 6.

⁷² Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 362.

⁷³ Örnek için bk. Hüseyin en-Nûrî, *Müstedreku'l-vesâil müstenbatu'l-mesâil* (Beyrut: Müessesetü Âli'l-Beyt li-İhyâi't-Türâs, 1991), 17/440. Hz. Ali'den aktarılan rivayet şu şekildedir: "من تشبه بقوم عد منهم".

tanımlamak için “birincil dolaşımcı” terimini kullanır. Bu figür Joseph Schacht’ın “common link” kavramına benzer; fakat Patel, Schacht’ın aksine bu figürün rivayeti ortaya çıkardığını ve yanlışlıkla Peygamber’e (ya da başka bir geçmiş otoriteye) attettiğini varsaymaz. Çünkü Patel böyle bir varsayımın fazlasıyla spekülâtif ve öznel olduğunu düşünür. Patel, Juynboll’un “Partial Common Link” kavramına benzer şekilde kronolojik olarak birincil dolaşımcıdan sonra gelen ve aynı rivayeti birden fazla kaynağa aktaran figürü “ikincil dolaşımcı” olarak tanımlar. Bununla birlikte, taklit hadisinin ortaya çıkışı yerine nerede ve ne zaman dolaşıma girdiğini belgelemeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla Patel’in terminoloji seçiminde her ne kadar oryantalist jargonu kullansa da içeriğini değiştirdiği ve kullanımlar arasında ayırım gözetdiği anlaşılmaktadır.⁷⁴

“Hadis” ve “rivayeti” (narration) birbirinden ayırma noktasında Jonathon Brown’ı takip ettiğini belirten Patel, kendisinin öne sürdüğü “versiyon” (version) kavramına dikkat çekmiştir. Patel’e göre hadisin farklı rivayetleri iki ana versiyonda gruplandırılabilir. “Versiyon” ve “rivayet” arasındaki ayırım, taklit hadisi analizine bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Taklit hadisi, birden fazla rivayete sahip muhtasar ve apokaliptik olmak üzere iki ana versiyonda incelenmiştir.⁷⁵ Bununla birlikte hemen iki sayfa sonrasında Patel’in apokaliptik versiyondan bahsederken rivayet yerine “varyant” ifadesini tercih ettiği görülmektedir: “Apokaliptik versiyonun çeşitli varyantları olsa da alıntılanan varyant, Ahmed b. Hanbel’in (öl. 241/855) *Müsned*’inde topladığı en yaygın nakledilen varyanttır. Ancak Sünni hadislerin en sahih altı kitabından biri olan Ebû Dâvûd’un (öl. 275/889) *Sünen*’inde sadece muhtasar versiyonu nakledilmiştir”.⁷⁶

Hemen öncesinde değinilen konuya neden uygun kullanım tercih edilmediği anlaşılmamaktadır. Varyant (variant) ya rivayetten (narration) farklı bir kavram olarak ya da birbirinin yerine kullanılmıştır. Fakat “versiyonun varyantları” ibaresinden hareketle sözlükte eş anlamlı gözüktüğü de bu iki kelimenin farklı ifadeler olarak kullanıldığını

⁷⁴ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 373.

⁷⁵ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 368.

⁷⁶ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 370.

anlaşılmaktadır. O halde “varyant” ile rivayet kastedilmiş olmalı, bu nedenle “variant” yerine “narration” kullanılması daha tutarlı gözükmetedir. Aksi takdirde bu durum; hadis, versiyon ve rivayetten ayrı bir dördüncü kavramlaştırma yapılmış olduğu anlamına gelmektedir.

3.2. Eleştirel Yaklaşım

Kavramsal benzerliğin yanı sıra Patel’in oryantalist paradigmadaki konumu, mevcut ön kabullere dair yaklaşımlarında da görülmektedir. Eleştiriler; üç başlık altında değerlendirilmiştir.

3.2.1. Metinlerin Otantikliği ve Süreç İçerisinde Gelişimi

Müslüman ve Oryantalist paradigma farkını göstermesi açısından, rivayetin ne kadar üst otoriteye atfedilirse güvenilirliğe o kadar zarar verdiği ön kabulü önem arz etmektedir. Schacht gibi şüpheçiler, merfû isnâdlara daha fazla epistemolojik değer atfetmenin kronolojik olarak daha sonraki bir gelişme olduğu gerekçesiyle, mevkuf bir isnâdı en güvenilir isnâd olarak düşünmüşlerdir. Buna karşın, hadis münekkidleri ise bu isnâdı, diğer merfû isnâdları doğrulayan bir delil olarak görmüşlerdir.⁷⁷

Patel teşebbüh konusunda Şeybânî’nin görüşünü aktarırken *es-Siyerü’l-kebîr*’den çıkarılan sonuçların, onları sadece Muhammed Serahsî’nin şerhi vasıtasıyla bildiğimiz⁷⁸ için belirsiz olduğunu öne sürmüştür:⁷⁹ İki metin arasındaki ilişki hakkında Macid Khadduri şöyle yazar: “... Serahsî’nin şerhi neredeyse yeni bir kitaptır; Şeybânî’nin orijinal metninin bir açıklamasını yeniden üretmeyi başaramamıştır... Şeybânî’nin metni, modern editörlerin onu şerhten ayırma çabalarına rağmen, pekâlâ kayıp olarak kabul edilebilir. Serahsî’nin şerhi, Hanefî doktrinlerini Şeybânî’nin hayatta olduğu ikinci/sekizinci yüzyılda değil, İslami dönemin beşinci/on birinci yüzyılında anlaşıldığı şekliyle temsil etmektedir” (Khadduri, 44, f. 102). Norman Calder, Şeybânî’ye atfedilen *Mebisûl* adlı eserin aslında Şeybânî’ye atfedilen bir dizi eseri sentezleyen

⁷⁷ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 381.

⁷⁸ Şeybânî’nin en son telifidir. Aslı günümüze ulaşmayan bu eser Serahsî’nin farklı baskıları bulunan *Şerhu’s-siyerü’l-kebîr*’i içinde yer almaktadır. Bk. Aydın Taş, “Şeybânî, Muhammed b. Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/40-41.

⁷⁹ Patel, “Whoever Imitates a People Becomes One of Them”, 389-390.

sonraki hukukçuların bir derlemesi olduğunu savunarak bu iddiayı desteklemiştir. Ancak daha yakın zamanlarda Benjamin Jokisch bu şüpheli değerlendirmeye karşı çıkmıştır. Şeybânî'ye ait eserler için Bizans hukukuyla "bir bütünlük oluşturduğunu" ve ikinci/sekizinci yüzyılı aşmayan "sistematik bir uyarlamadan" (systematic reception) bahsedilebileceğini iddia eder. Bu görüşü destekleyen Behnam Sadeghi, Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Âsâr* ve *el-Muvattâ'* sının özgünlüğünü savunmuştur. Patel ise Serahsî'nin şerhinin Şeybânî'nin orijinal metnini yansıttığının mümkün olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla onun bu konuda eserlerin otantikliği üzerine genel oryantalist paradigmadan ayrıldığı anlaşılmaktadır.

3.2.2. Metinlerin Ortaya Çıkışında Bölgeselleştirilme ve Tarihlendirilmesi

Taklit hadisinin isnadında bulunan Evzâî, İbn Sevbân'dan⁸⁰ daha iyi bir hadisçi olarak bilinmektedir ve Evzâî bu hadisi daha fazla sayıda raviye nakletmektedir. Her ikisi de geleneği Dımaşklı saygın bir kişi olan Hassân b. Atıyye'den (öl. 120/737) öğrenmiş, o da bunu bazılarınca tenkid edilmiş başka bir Dımaşklı Ebû'l-Münîb el-Cureşî'den duymuştur. Bu bilgilerden yola çıkarak Patel, hadisin Dımaşk'ta erken bir dönemde dolaşıma girdiğini ve G.H.A. Juynboll'un teşebbühün kelime dağarcığının Medine olduğu iddiasını zayıflattığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Juynboll, "lâ teşebbehû" ifadesini içeren hadisleri Medine ile, "hâlifûhum" ifadesini içeren hadisleri ise Suriye ile ilişkilendirir. Fakat bu çıkarımında, sadece İbn Sa'd'ın *Tabakâtı*'nda saç boyamakla ilgili rivayetlere dayanmaktadır. Juynboll'un gözlemi ilginç olmakla birlikte, Patel diğer "lâ teşebbehû" rivayetlerinin isnâdları üzerine yaptığı çalışmanın, Müslümanlar tarafından bu dilin Medine dışında da kullanıldığını gösterdiğini belirtir.⁸¹

Benzer şekilde G.H.A. Juynboll'a göre bir bileşik metin, peygamberlikle ilgili olsun veya olmasın birden fazla rivayetin (tradition) parçalarını tek bir anlatıda bir araya getirir. Ona göre bir bileşik metin ne

⁸⁰ Patel, İbn Sevbân'dan önceki ravilerin de (Hassân b. Atıyye ve Ebû Münîb el-Cüraşî) - Medine'de ikamet eden sahâbî ravi Abdullah b. Ömer hariç- Dımaşklı olduğunu tespit etmiştir.

⁸¹ Patel, "'Whoever Imitates a People Becomes One of Them'", 373-374.

kadar çok bileşen rivayet içeriyorsa ortaya çıkış tarihi de o kadar geç olur çünkü metinleri sentezleme süreci zaman gerektirir. Bu mantığa dayanarak Juynboll, muhtemelen taklit hadisinin apokaliptik versiyonunu muhtasar versiyonundan daha sonraya tarihlendirecektir fakat Patel, isnâd delilleri üzerine yaptığı analizin bu sonucu desteklemediğini ifade etmektedir.⁸²

3.2.3. Çalışmaların Bir Noktada Yoğunlaşması

Patel, oryantalist bakış açısındaki farklılıkları vurgulamanın yanı sıra, hadis tasnifi üzerine çalışan Batılı akademisyenlere de eleştiriler yöneltmektedir. Ona göre, bu akademisyenler genellikle Müslüman şârihlerin izinden giderek, ağırlıklı olarak Buhârî'nin *Sahîh*'ine odaklanmışlardır. Ancak bu yaklaşım, hadis literatürünün zenginliğini tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Patel, bu nedenle Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i gibi diğer önemli muteber hadis kitaplarının yeterince incelenmediğini ve ihmal edildiğini öne sürmektedir.⁸³ Bu durumun, hadis çalışmalarında daha geniş bir bakış açısının göz ardı edilmesine yol açtığını savunur.

4. Youshaa Patel'in Bazı İddiaları ve Yöneltilebilecek Eleştiriler

Patel'in oryantalizme bakışının yanı sıra; onun iddiaları, hadis çalışmalarının İslam dünyasında nasıl bir etki oluşturduğu, bu fikirlerin günümüz Müslümanları açısından ne anlama geldiği ve yöneltilebilecek eleştiriler, incelememizin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Teşebbühün mahiyetinde bulunan farklı olma mefhumu, toplumsal aidiyeti ve çözölmeyi koruyan bir özelliğe sahiptir ve her din/toplum/ülke/devlet gibi yapılarda sürdürülebilirlik açısından bulunması kaçınılmazdır. Bu nedenle teşebbüh doktrininin tarihteki ve günümüzdeki etkin durumu, Patel'in iddialarına dair pek çok yorumu beraberinde getirmektedir.

a. Patel'e göre hadisler, dini kuralları belirlediği için, erken dönem Müslümanlar arasındaki uygulamalara dair söylemler ile bu söylemlerin metinsel temsilleri, İslam'ın sosyal tarihine tam anlamıyla ışık tutmazlar ve gayri Müslimleri genellemeci bir yaklaşımla tanımlarlar. Bununla birlikte Patel, hemen sonrasında genellemeci bir yaklaşımı eleştiren

⁸² Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 385.

⁸³ Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 379.

görüşlere yer vermiştir: Jonathan Brown; din tarihçilerinin, hadisleri tarihsel gerçeklikten kopuk entelektüel yorumlar olarak reddetme eğilimine karşı durmaları gerektiğini savunur. Öte yandan Keane, toptan reddetmenin; dini metinleri ve pratikleri daha katı ve sınırlayıcı bir bakış açısıyla ele almalarına neden olabileceğini düşünür.⁸⁴

Patel her ne kadar toptan reddetmeye karşı çıksa da hadislere yaklaşımda bazı açılardan temkinli olunması gerektiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Ona göre hadislerin içerdiği toplumsal anlatılar, dönemin Müslümanları arasındaki pratikleri ve sosyal yaşamı eksik ya da tek yönlü yansıtmaktadır. Fakat temellendirilmemiş bu varsayımın aksine hadislerin rivayet edilmesinde, tüm yaşanmışlıkları ve uygulamaları aktarma gibi bir amaç bulunmadığı, özellikle ilk dönemlerde yarı sistemli hadis öğreniminin yanı sıra ihtiyaca göre rivayet aktarımlarının gerçekleştiği görülmektedir.⁸⁵ Ayrıca mevcut rivayetler için de bu varsayımı kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Patel'in de dile getirdiği üzere teşebbüh konusunda gelen pek çok rivayette Hz. Peygamber'in farklı uygulamaları ve emirlerinin varlığı, olayın çok yönlü ele alınabilmesini sağlamıştır. Elbette yazar rivayetlerle birlikte nesiller boyu aktarılan amelî sünnete de vurgu yapmak istemiş olabilir fakat rivayetlerin dinsel içerikli olması nedeniyle İslam Tarihi'ne tam anlamıyla ışık tutmadığını ve gayri müslimler hakkında genellemeci bir üslup kullanıldığını öne sürmek, abartılı ve eksik bir yaklaşıma işaret etmektedir. Zira hadisler her zaman normatif değildir; tıbb-ı neevî veya aile sorunları gibi sosyal yaşama dair pek çok konuyu da içerebilmektedirler.

b. Müslümanların farklı olma anlayışını otoriteye dayandırma; Patel'e göre Kur'an, hadis ve âlimlerle sağlanmıştır. Bununla birlikte en güçlü kaynak metinlerini Kur'an yerine hadisler oluşturmaktadır: "Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan biri olur."⁸⁶ Patel, kabilecilikle ilişkilendirilen bu rivayetin; Yahudiler, Hristiyanlar ve putperestler gibi yabancı grupları taklit etmeye (teşebbüh) karşı kuralcı bir doktrine

⁸⁴ Patel, "“Their Fires Shall Not Be Visible”", 6.

⁸⁵ Bekir Kuzudışlı, *Hadis Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017), 50.

⁸⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Libâs", 5 (4031); İbn Hanbel, *el-Müsned*, 9/126 (5115).

dönüştüğünü öne sürer. Devamında farklı olma emrini destekleyen bir delil olarak Patel şu rivayeti örnek gösterir: Hz. Peygamber'e Müslümanların putperestlerle birlikte yaşayıp yaşayamayacağı sorulmuştur. O da şöyle cevap vermiştir: "Onların ateşleri birbirlerine görünmemelidir".⁸⁷ Azimâbâdî ayrı ayrı yakılan iki ateşin canlı görüntüsünün, ışık ve sıcaklıktan daha fazlasına işaret ettiğini; inananların inanmayanlardan uzak durması gereken fiziksel mesafenin görsel bir metaforu olduğu şeklinde yorumlamıştır.⁸⁸

Müslümanların, anlayışlarını dinlerinin kaynağı olan kutsallarına dayandırmaları, temelsiz oluşumların önüne geçmek için gayet makul olarak düşünülmelidir. Fakat hadislerin Kur'an'dan daha güçlü kaynak olarak görüldüğü iddiası genellemeci bir o kadar da tartışmaya açıktır. Kaldı ki ameli boyutuyla Kur'an ile amel edilmesinde bir engel olmadığı gibi hadislerle amel etmenin önünde de herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu iddia aynı zamanda Kur'an'ın geri planda kaldığı imasını da taşımaktadır. Ancak Kur'an'da teşebbüh kavramını doğrudan ifade eden bir ayet olmasa da teşebbüh konusunda Müslümanların inanç, ibadet ve kimliklerini korumaları, farklı inanç sistemleri ve kültürel unsurlara aşırı derecede benzemekten kaçınmaları gerektiğini vurgulayan birçok ayet⁸⁹ delil olarak sunulmuştur. Dolayısıyla bir Müslümanın dini yaşantısında, Kur'an ve Sünnetin her ikisinin de otorite oldukları ve hadislerin en önemli şer'î delillerden biri olduğu kabul edilmektedir.

Patel, teşebbüh hadisinin daha sonraları bir ilke haline geldiğini fakat başlangıçta bir kabilecilik anlayışıyla sınırlı olduğunu öne sürerken aslında teşebbüh konusunda kullanıldığını ifade ettiği sonraki rivayeti delil olarak gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak "ateşleri birbirlerine görünmemeli" ifadesini edebî bir üslup yerine salt bir kabilecilikle ilişkilendirmek, hatalı çıkarımlara sebep olmaktadır. Çünkü rivayetin bağlamından Müslüman ve gayri müslim ilişkilerinin çerçevesine dair bilgi verildiği açıktır.⁹⁰ Her ne kadar örnek verilen olay kabileye mensup

⁸⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Cihâd", 103 (2645).

⁸⁸ Azimâbâdî, 'Avnû'l-ma'bûd, 7/218-219; Patel, "'Their Fires Shall Not Be Visible'", 5.

⁸⁹ Bakara 2/120, Ahzab 33/1-2, Maide 5/51.

⁹⁰ Azimâbâdî, 'Avnû'l-ma'bûd, 7/218-219.

şahıslar arasında gerçekleşse de bu durum, mananın tüm Müslümanları kapsayacak şekilde umumi anlaşılmasına engel değildir.

c. Taklit hadisinin izini sürmek, Patel'e göre İslami entelektüel geleneğin dönüşüm izini sürmektir: Tek bir hadis (tradition) nasıl oldu da birbirine zıt anlam ve yorumlardan oluşan bir çoğulluğu doğurdu? Bu tür bir analiz, fikrî ihtilafların İslam gibi yaşayan bir geleneğin gelişmesini nasıl sağladığını göstermektedir. Bu analizde, İslam'ın tarihsel değişime uyum sağlayan, eski yorumların üstünü örten ve gerektiğinde yeni yorumlara yönelen rasyonel bir söylem kültürünü beslediği için hayatta kaldığı öne sürülmektedir. Bu görüşü desteklemek için Jonathan Brown'ın konu hakkındaki şu fikri sunulmuştur: "Otorite kabul edilen metinlere dayanan bir topluluğun kutsal metinlere verdiği tüm ağırlığı ve anlamı düşününce, en önemli olanlar her zaman yorumculardır."⁹¹

Patel burada bir rivayet üzerindeki yorum çalışmalarından hareketle genel bir çıkarım yaparak hadis metni sahih olsa da metnin anlaşılmasının zamanla ciddi bir değişime maruz kalmış olabileceğini ve diğer hadislerin de bu gözle değerlendirilmesinin öncelikli olduğunu öne sürmüştür. Halbuki hadislerin yorumlanması da belirli kriterler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca bu yorumlar metnin anlaşılmasında okuyucuya sadece bir anlayış penceresi sunmaktadır. Fakat bu anlayışın kesin ve mutlak olduğu gibi bir iddianın İslam tarihinde görüldüğünü söylemek mümkün değildir. Öte yandan teşebbüh konusundaki pek çok rivayette zıt anlam ve yorumların bulunduğunu aktaran Patel'in bir nevi tek düzelikten veya sansürden bahsetmesi, okuyucuda tutarsız bir yaklaşım hissiyatı oluşturmaktadır.

d. Teşebbühe olumsuz değer yüklenmesinin sebeplerinden biri olarak Patel, bu konuda gelen hadislerin sayısının çokluğunu göstermektedir. Taklide karşı uyarıda bulunan hadislerin sayısı, teşebbühe olumsuz bir değer yüklemiş ve bu terim, Müslümanların kaçınması gereken uygulamalara işaret etmeye başlamıştır. "Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan olur" şeklindeki meşhur hadis, bu doktrinin başlığını oluşturmuştur.⁹²

⁹¹ Patel, "Whoever Imitates a People Becomes One of Them", 365.

⁹² Patel, "The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh)", 600.

Teşebbüh konusunda gelen hadislerin sayılarının fazla oluşu, bu tür rivayetlerin ön plana çıkmasını sağlasa da olumsuz yönde oluşan algı üzerinde herhangi bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim modern dönemde Müslüman toplumların kültürel egemenlik sağladığı bir düzenin var olduğu düşünüldüğünde, bu konudaki rivayetlerin çokluğu, iddia edildiği gibi söz konusu hadislere olumsuz değer yüklenmesini gerektirmezdi.

e. Hadislerin otorite haline gelmesi, Patel'e göre teşebbüh anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Zamanla teşebbüh rivayetleri, yabancı adet ve uygulamaları -özellikle de yabancı bir topluluğun ayırt edici işaretlerini (şîâr)- taklit etmeyi kınayan kapsamlı bir ilkeye dönüşmüştür.⁹³

Teşebbüh rivayetlerinin, yabancı adet ve uygulamaları taklit etmeyi kınayan kapsamlı bir ilkeye dönüşmüş olduğu iddiası tartışmaya açıktır. Çünkü Patel'in de belirttiği üzere Hz. Peygamber'den şekilsel hususlar dahi farklı olmaya dair bize pek çok rivayet ulaşmıştır. Öte yandan bu yaklaşımın Hz. Peygamber sonrasında da devam ettiği görülmektedir. Nitekim Ömer Antlaşması da bu durumu destekler niteliktedir. Bununla birlikte hadisin isnadındaki yaygınlaşmanın Emevi dönemi Dımaşk şehrinde gerçekleşmiş olması, sadece "Kim bir kavme benzerse..." rivayetinin yaygınlaştığı yere ve zamana işaret edebilir. Fakat diğer teşebbüh rivayetleri de bütüncül olarak düşünüldüğünde teşebbüh konusunun bu dönemde ve mekânda revaç bulduğu söylenemez.

f. Patel'in çalışmalarından anlaşıldığı kadarıyla en çok dikkat çeken ve tezini kurduğu temel, teşebbüh hadisinin (Kim bir kavme benzerse...) diğer benzer rivayetlerden farklılık arz etmesidir. Buna dayanarak teşebbühün alimler tarafından manipüle edildiği sonucuna varılmıştır.

Patel'i bu noktada yanılttığını düşündüğümüz en temel husus, çalışmaların pek çok yerinde teşebbüh dışındaki rivayetlerden bahsedilmiş olmasına rağmen diğer rivayetleri teşebbüh hadisinden farklı kılan ayırıcı özelliğin açıkça belirtilmemesidir. Söz konusu özelliğe dair en önemli argümanı, Hz. Peygamber'in aynı meselede ayrılmak için çeşitli zamanlarda -saç/sakal gibi- dış görünüşle ilgili farklı tutumlarının

⁹³ Patel, "The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh)", 600, 603.

bulunmasıdır. Zira bu yasaklayıcı yaklaşımı nötr bir ifade biçiminde dile getirilen teşebbüh hadisinde görmek mümkün değildir. Bununla birlikte teşebbüh hadisindeki bir kavme benzeme fiili, her ne kadar nötr anlam taşıyan bir ifade olsa da bu durum teşebbüh hadisinin, olumsuz anlamdaki benzemeye karşı uyarılar barındıran hadislerin başlığı veya açıklayıcısı olarak kullanılmasında bir engel oluşturmaz. Ayrıca sonraki alimler hadisin olumsuz yönüne vurgu yapsa da bu durum söz konusu alimlerin hadisin barındırdığı olumlu bir teşebbüh anlayışını tümüyle inkar ettiklerini kanıtlamaz. Dolayısıyla bu noktada bir manipülasyondan değil, fakat alimlerin teşebbüh hadisini farklı olmaya yapılan vurguda eskiye nazaran çok daha fazla kullanarak bir dönüşüme yol açtıkları söylenebilir.

Hz. Peygamber'den itibaren teşebbüh konusuna yapılan vurgu günümüz açısından değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in konumunun göz ardı edilmemesi gerekir. Zira Hz. Peygamber örneklik konumunda bulunduğu topluma farklı olma/benzememe anlayışını yerleştirmek amacıyla daha hassas (sakal/kıyafet vb.) davranmış olabilir. Daha da önemlisi İslam'ın dünyaya yayılışının ilk zamanlarında Hicaz dışındaki Ehl-i kitabın, özellikle de Hristiyanların İslam'ı kendisinden ayrılan heretik bir yapı olarak görmesi,⁹⁴ teşebbühle ilgili hadisleri farklı bir açıdan değerlendirme imkânı sunar. Teşebbühle ilgili hadislerin, İslam'ın eklektik veya taklitçi bir din olmadığını, aksine doğrudan Allah'tan vahiy alan bir peygamber tarafından tebliğ edildiğini ortaya koyduğu söylenebilir. İslam'ın, Hristiyanlık ve Yahudilikten birçok öğreti aldığı iddiası günümüzde tartışmalı bir konu olsa da başka din mensuplarına şeklen dahi benzemeyi yasaklayan rivayetlerin varlığı bu iddiaya önemli bir karşıtlık oluşturur. Bu nedenle Patel'in de savunduğu gibi teşebbüh rivayetlerinin basit bir farklı gözükme çabası yerine İslam dininin varoluş mücadelesi anlamının yanı sıra özgünlüğünü de ortaya koyan önemli deliller olarak göz önünde bulundurulması gerekir.

⁹⁴ Sabri Çap, *Goldziher Öncesi Oryantalizm ve Hadis* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021).

Sonuç

Yapılan analizler, semboller ve ritüellerin sadece dini değil, aynı zamanda kültürel, politik ve toplumsal düzeydeki etkilerini de gözler önüne sermiş ve teşebbüh konusuna dair literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Patel'in genel olarak teşebbühle ilgili çalışmalarının arka planında Müslümanların katı din anlayışı eleştirilmiş ve İslam'ın aslı bünyesinde bu türden bir kuralcılığa yer olmadığına işaret edilmiştir. Bununla ilgili Patel, Dimaşk'ta karşılaştığı bir gençle aralarında geçen kendisini rahatsız edici bir diyalogdan ve Şikago'da dinlediği bir vaazın kendisini teşebbüh kavramını araştırmaya sevk etmesine dair bir tecrübesinden bahsetmiştir. Çalışmalarında, hadislerin İslam geleneğindeki kökenleri ve Hz. Peygamber'in sözlerinin nasıl bir doktrine dönüştüğü önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle "Kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardan olur" hadisine odaklanarak, bu ifadenin Müslümanların diğer topluluklardan farklı olmalarını emreden bir doktrine nasıl evrildiğini ve bu zorunluluğun modern dönemde neden daha acil bir anlam kazandığını analiz etmektedir. Patel, bu süreçte hadislerin metinlerini, yorumlarını ve uygulamalarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir. Bununla birlikte, teşebbüh hadislerinin manipüle edildiği ve sonraki alimlerin bu yaklaşımı devam ettirdiği iddiası kanaatimizce tartışmaya açıktır. Bu keskin iddianın yerine, alimlerin hadisin nötr anlamının farkında oldukları ancak dönemin şartları gereği hadisin olumsuz yönüne dikkat çekmeleri sonucu teşebbüh karşıtı bir literatürün ortaya çıkmış olma durumu da değerlendirilebilirdi.

Teşebbüh meselesini anlamaya çalışmak yazar için olduğu gibi bizim için de bir süreci gerektirir; kimlik nedir, benzemenin çerçevesi nasıl olmalıdır, farklılaşmanın gerekli olduğu noktalar nelerdir? Teknoloji çağından önce; kıyafet, saç-sakal, bayram ve cenaze gibi alanlarda kimlik kodlarını yansıtan uygulamaların yanı sıra günümüzde, her alanda paylaşımı mümkün kılan sosyal medya platformları ortaya çıkmıştır. Bu durum, bazı devletler için kültür emperyalizminde bir araç olarak görülürken, bazıları içinse sorun olabilecek durumlar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle farklılıkların en aza indiği günümüzde, toplumsal sınırları koruma adına idarecilerin aldığı bazı önlemler, bizleri tarihte yaşanan

benzer durumlara götürebilir. Bu noktada toplum ve idarecilerin takınması gereken olumlu/olumsuz tutumun nasıl olması gerektiği sorusu, tarihte olduğu gibi günümüzde de hala önemini korumaktadır.

Bu bağlamda, teşebbüh kavramının geçmişten bugüne devam eden etkisi, Müslümanların kimliklerini koruma ve kamusal alanlarda varlıklarını ifade etme mücadeleleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, teşebbüh doktrini hem tarihsel hem de çağdaş boyutlarıyla, Müslüman toplumlar için kimlik ve aidiyetin temel yapı taşlarından biri olmaya devam etmektedir. Tüm bunların sonunda Patel nezdinde de tam olarak netleşmemiş şu sorular günümüz açısından önem kazanmaktadır:

1. İslam toplumu içinde yaşayan sosyal gruplar birbirlerini veya başkalarını ne derece taklit edebilir?
2. Müslüman toplumun özünü kaybetmemesi adına diğer topluluklardan ne tür farklılıklar uygulanabilir?
3. Benzerlik ve farklılık sınırlarını belirlemek için İslâmî bakış açısına sahip mimar, modacı veya stilist gibi şahsiyetlerin İslam toplumundaki yeri nedir?

Ek: Teşebbüh Konusunda Yapılan Diğer Çalışmalar

Patel, İslam'ın oluşum döneminden bu yana teşebbüh doktrinin, tarihsel kökenlerine odaklanan mevcut çalışmaların, "taklide karşı risaleler" olarak adlandırdığı İslami edebi türü henüz tanımlayamadığını ifade ederek literatürdeki boşluğa dikkat çekmiştir.⁹⁵ Bununla birlikte her ne kadar teşebbühle ilgili önemli birçok eseri bibliyografik makalesinde ele alsada Patel'in makalesinde atıf yapılmayan ve meselenin farklı yönlerine dikkat çeken çalışmalar da bulunmaktadır:

1. Muhammed b. İbrahim Şakra, "Bâbu'l-hadîs leyse minnâ men teşebbehe bi ğayrinâ", Hedyu'l-İslâm 21/7/8 (1977), 36-41.
2. Ali Rıza Demircan, *İslam'da Batıla Benzemenin Hükümü* (İstanbul: Eymen Yayınları, 1979).
3. İbrahim Mahmud Salih Karkaz, *et-Teşebbüh bi ğayri'l-müslimîn ve âsâruhû ve't-terbeviyyetü ale'l-müslimîn* (Ürdün: Yermük Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997).

⁹⁵ Patel, "The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh)", 598-599.

4. Mirza Tokpınar, “‘Men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhum’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* III/2 (2005), 85-109.
5. Tevfik ‘Amrûnî, “Hadîs ‘men teşebbehe bi kavmin fe huve minhum’, rivâyeten ve dirâyeten”, *Mecelletü’l-islâh* 6 (2007), 13-21.
6. Necmi Sarı, *Hadislerde Teşebbüh Yasağı* (İzmir: Duvar Yayınları, 2024) [Basılmış yüksek lisans tezi].
7. Harun Doğan, *İslam Fıkhnına Göre Moda* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010).
8. Yunus Macit, “Sünnet ve Değişim Olgusu: Tehditler Kuşağında Sünnetin Toplumsal Yapıyı İnşa Keyfiyeti”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/0 (Mayıs 2012), 19-21.
9. Necdet Aydoğdu, *Temel Hadis Kaynaklarında Gayrimüslimlere Benzeme İle İlgili Rivayetlerin Tahlili* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013).
10. Nizar Halid el-Haznedar, *Makasidü’l-Kur’an mine’l-emval. et-Teşebbüh bi-gayri’l-Müslimin ve ahkamu’d-dav’i’l-kitab ve’s-sünne*. (Trablus: Darü’l-İmam, 2014).
11. İsmail Yalçın, “İslam Hukukunda Karşı Cinse Benzeme Yasağının Kılık Kıyafetle İlgili Sınırları”, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)* 0/0 (Temmuz 2016), 1-7.
12. Zeyd b. Abdurrahman el-Osmân, “en-Nehyu ani’t-teşebbüh bi’l-küffâri ve eseruhû fî temyîzi’l-ümmeti’l-İslâmiyye”, *Mecelletü’l-buhûsu’l-İslâmiyye* 4/21 (2017), 189-218.
13. Emine Büşra Şahin, *İslam Hukuku Bağlamında Teşebbüh Kavramının İşlevsel Analizi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019).
14. Mehmet Emin Acat-Necmi Demir, İbn Sînâ Düşüncesinde Benzeme Fiilinin Portresi: Teşebbüh, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 33/1 (2022), 102-15.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, es-San'ânî. *el-Musannef*. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2016.
- Altıntaş, Fatma Betül. "Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu". 522 s. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Azimâbâdî, Şemsü'l-Hak. *'Avnü'l-ma'bûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Berkowitz, Beth. *Defining Jewish Difference: From Antiquity to the Present*. New York, NY: Cambridge University Press, First paperback edition., 2014.
- Bloggng Theology, "Can Muslims Imitate Non-Muslims? Professor Youshaa Patel (Part 2)", *YouTube*. Yayın Tarihi 12 Eylül 2023. https://www.youtube.com/watch?v=ykWXsOxh_e0
- Çap, Sabri. *Goldziher Öncesi Oryantalizm ve Hadis*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Dikici, Erdem. "The Muslim Difference: Defining the Line between Believers and Unbelievers from Early Islam to the Present, by Yousha Patel, New Haven, CT, Yale University Press, 2022, 342 Pp." *Islam and Christian-Muslim Relations*, 1-3. <https://doi.org/10.1080/09596410.2024.2318083>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Fayda, Mustafa. "eş-Şürûtü'l-Ömeriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/273-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hoyland, Robert G. (ed.). *Muslims and Others in Early Islamic Society*. Routledge, First edition., 2021.
- Institute of Arab and Islamic Studies (IAIS), "Youshaa Patel, How to Think about Muslim Difference". *YouTube*. Yayın Tarihi 16 Ekim 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=jeLybyZcPv0&t=774s>
- İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbnü'l-Mübârek, Abdullah. *el-Cihâd*. Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1972.

- Kara, Mustafa. "İbn Teymiyye, Takıyyüddin (Tasavvufla İlgili Görüşleri)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/413-414. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kaya, Eyyüp Said. "Taklid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/461-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kister, Meir J. "'Do Not Assimilate Yourselves ... Lā Tashabbahū'". *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 12 (1989), 321-353.
- Koca, Ferhat. "İbn Teymiyye, Fahreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/389-390. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.
- Levy-Rubin, Milka. *Non-Muslims in the Early Islamic Empire: From Surrender to Coexistence*. Cambridge University Press, 1. Basım, 2011. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511977435>
- Mian, Ali Altaf. "The Muslim Difference: Defining the Line between Believers and Unbelievers from Early Islam to the Present By Youshaa Patel". *Journal of Islamic Studies* 35/1 (2024), 106-111. <https://doi.org/10.1093/jis/etad042>
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, 1998.
- Nûrî, Hüseyin en-. *Müstedreku'l-vesâil müstenbatu'l-mesâil*. Beyrut: Müessesetü Âli'l-Beyt li-İhyâi't-Türâs, 1991.
- Patel, Youshaa. "Chapter 3 'Blessed are the Strangers (ghurabâ')': An Apocalyptic Hadith on the Virtues of Loneliness, Sadness and Exile". *Hadith Commentary*. ed. Joel Blecher - Stefanie Brinkmann. 79-111. Edinburgh University Press, 2023. <https://doi.org/10.1515/9781474461061-007>
- Patel, Youshaa. "On Copycats". *Critical Muslim* 44: History/3 (01 Ocak 2022), 249-255.
- Patel, Youshaa. "The Islamic Treatises against Imitation (Taşabbuh): A Bibliographical History". *Arabica* 65/5-6 (2018), 597-639. <https://doi.org/10.1163/15700585-12341517>
- Patel, Youshaa. *The Muslim Difference: Defining the Line between Believers and Unbelievers from Early Islam to the Present*. New Haven: Yale University Press, 2022.

- Patel, Youshaa. ““Their Fires Shall Not Be Visible’: The Sense of Muslim Difference”. *Material Religion* 14/1 (02 Ocak 2018), 1-29. <https://doi.org/10.1080/17432200.2017.1417215>
- Patel, Youshaa. ““Whoever Imitates a People Becomes One of Them’: A Hadith and its Interpreters”. *Islamic Law and Society* 25/4 (19 Ekim 2018), 359-426. <https://doi.org/10.1163/15685195-00254A01>
- Pink, Johanna. “Tradition and Ideology in Contemporary Sunni Qur’ānic Exegesis: Qur’ānic Commentaries from the Arab World, Turkey and Indonesia and their Interpretation of Q 5:51”. *Die Welt des Islams* 50/1 (2010), 3-59. <https://doi.org/10.1163/157006010X489801>
- Şakra, Muhammed b. İbrahim. “Bâbu’l-hadîs leyse minnâ men teşebbehe bi ğayrinâ”. *Hedyu’l-İslâm* 21/7/8 (1977), 36-41.
- Taş, Aydın. “Şeybânî, Muhammed b. Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/38-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tirmizî, Ebû İsa. *el-Câmi’u’s-sahîh*. thk. Şu‘ayb el-Arnaût. b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009.
- Yılmaz, Ömer. “The Muslim Difference: Defining the Line between Believers and Unbelievers from Early Islam to the Present, by Youshaa Patel (New Haven: Yale University Press, 2022), 341 Pages, ISBN: 978-0-300-24896-8”. *Eskiyeni* 51 (2023), 1246-1250. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1392206>